

Jiří KUBEŠ

Vyšší šlechta z českých zemí v letech 1650-1750.

Úvod do tématu

Úvod

aneb Proč se dějiny šlechty barokního období až do konce 20. století moc nepěstovaly

Novověké dějiny po třicetileté válce až do osvícenských reforem Marie Terezie a zejména Josefa II. se v českých zemích skoro celé 19. a 20. století netěšily velkému zájmu badatelů. Na vině je kromě osvícenského racionalismu¹ a měšťanského liberalismu² především ideologie českého nacionalismu, která je nerozlučně spjata s procesem formování novodobého českého národa v 19. století a jejíž úzké obzory určují historické povědomí valné části české populace dodnes, ačkoliv žijeme v době, kdy se naopak některými historiky a politiky horečně hledají principy, které by evropské národy spojovaly. Právě nacionalistické dějepiscectví navázalo na Františka Palackého a rozvinulo jeho diskontinuitní pojetí českých novověkých dějin, když proti sobě postavilo dobu tzv. předbělohorskou a dobu tzv. pobělohorskou. Uměle tím vytvářelo dojem, že bitva na Bílé hoře představuje historický mezník epochálního významu, jenž započal dobu, kterou narozdíl od té předchozí považovalo nacionalistické dě-

¹ Osvícenci zavrhovali barokní kulturu jako tmavou, tmářskou, pověrečnou a nevdělanou, protože prý její příslušníci neoceňovali jako základní kategorii lidského bytí rozum a kritické smýšlení, byli většinou nevdělaní a raději „slepě“ věřili. Rozum však podle domněnek osvícenských myslitelů měl všechny osvětit a ukázat pravou cestu životem. Srov. Ulrich IM HOF, *Evropa a osvícenství*, Praha 2001, s. 7-14.

² Měšťanští liberálové první půle 19. století odmítli barokní kulturu jako antidemokratickou, protože jim vadilo, že prý této době jednoznačně dominovala elitní šlechtická kultura. Slovy Františka Palackého šlo o dobu „odtržení od demokratických základů národního vývoje“.

jepisectví za dobu utlačování českých „národních“ snah (s Aloisem Jiráskem řečeno, jednalo se o tzv. dobu temna, kterou ovšem zmíněný spisovatel rozhodně neviděl tak černobíle).³

Co ale znamenalo slovo „národ“ v raném novověku, to už nikdo podrobněji nezkoumal, a proto se většina historiků spokojila s tím, že promítala své soudobé představy o národu (vymezeném zejména na jazykovém principu používáním českého jazyka) do doby, která takto definovaný národ vůbec neznala. Teprve pozdější výzkumy jasně prokázaly, že „národ“ byl v raném novověku vymezen na zemském principu. To znamenalo, že Čechem (rozuměj obyvatelem Čech) byl ten, kdo měl v Čechách obyvatelské právo (inkolát) a bylo jedno, jakým jazykem mluvil nebo jestli se v zemi trvale zdržoval. V případě zámožných šlechticů, kteří vlastnili statky v různých částech habsburské monarchie, se jednalo o příslušníky více takovýchto národů. Někteří z nich byli zároveň Čechy, Moravany, Rakušany ale třeba i Uhry, i když používali v běžné komunikaci zejména německý, italský nebo francouzský jazyk.⁴ Tak to ale nacionalisté přelomu 19. a 20. století neviděli, a který šlechtic nebyl schopen mluvit česky a bojovat za nově definovanou českou národní věc, ten nemohl být Čechem. Proto nacionalisté bojovali proti „odnárodnělé“ šlechtě, kterou obviňovali z germanizace Čech právě v 17. a 18. století.

Toto pojetí dějin po roce 1650 se prosadilo i díky vývoji ve 20. století a podpořil ho také vznik samostatné Československé republiky v roce 1918. Obyvatelé nově vzniklého státu měli pocit, že je potřeba porážku na Bílé hoře jako počátek „pohany národa“ a „habsburské poroby“ odčinit. „*Odčiňovalo se*“, pokud mohu použít slova Zdeňka Hojdy, „*vesele nejen po roce 1918, kdy byla Bílá hora symbolicky pomstěna 8. listopadu 1918 povalením mariánského sloupu* [tj. v Praze]“, ale i celé další století. V tomto tažení vydatně pomáhali nacionalističtí volnomyšlenkáři, vyrůstající z politické platformy Mladočechů, kteří okázale demonstrovali svůj antiklerikalismus a bojovali všemožně proti církvi (zejména katolické, která byla spjata s dějinami nenáviděné habsburské monarchie). Průvodním jevem této démonizace byly zejména odsudky „černých havranů“, tj. jezuitů; volnomyšlenkáři totiž ztotožňovali barokní dobu s protireformací. S tím souviselo i působení svérázné a v období 1. republiky skoro oficiální liberálně nacionalistické filosofie dějin, kterou prosazoval první prezident Tomáš Garrigue Masaryk. Hlásala totiž tezi o přerušené „správné“ linii demokratického vývoje čes-

³ Srov. podnětně Zdeněk HOJDA, „*Idola*“ barokního bádání aneb jak se vyhnout Skylle a neupadnout v osídla Charybdy, in: TÝŽ (red.), *Kultura baroka v Čechách a na Moravě*, Praha 1992, s. 15-26. Dále srov. Zdeněk KALISTA, *České baroko*, Praha 1941, s. 43-48.

⁴ K tomu Petr MAŤA, *Der Adel aus den böhmischen Ländern am Kaiserhof 1620-1740. Versuch, eine falsche Frage richtig zu lösen*, in: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)*, České Budějovice 2003 (=Opera historica 10), s. 191-233.

kého národa. V jejím rámci bylo téměř vše, co se stalo po roce 1620, vykročení nesprávným směrem. Proto úmyslně barokní dobu „upozaďovala“ a podávala její veskrze negativní obraz.⁵

Pak minula 2. světová válka a po krátké době svobodného rozvoje dějepisectví, které navazovalo na předválečné výzkumy, přišel komunistický převrat v roce 1948. Komunistická ideologie barokní refeudalizované a z jejího pohledu „elitářské“ době, jež byla podle ní vystavěna na práci „vykořisťovaných mas“, vůbec nepřála, a tak se zejména dějiny „reakční“ šlechty jako „vládnoucí třídy“ tohoto období nesměly pěstovat. Vývoj na poli výzkumu dějin šlechty 17. a 18. století dlouhou dobu určovali především umělečtí historikové, kteří prostě nemohli nevidět vysokou úroveň barokního stavitelství, malířství nebo sochařství, jehož zadavateli byli z velké části šlechtici. Přišli však s novým interpretačním paradoxem. Přijali baroko jako pozitivní pouze v estetice, jeho historicitu však nadále pod vlivem marxistickoleninské ideologie odmítali uznat. Odtud už byl jen krůček k formulování teorie dvojí barokní kultury, přičemž ta lidová měla být pokroková, tvořivá, byla národně česká, bojovala proti panstvu a Habsburkům a nakonec přežila a vyhrála. Naproti tomu oficiální šlechtická a dvorská kultura byla „na oko“ krásná, ale mohla vzniknout jen díky tomu, že šlechtici utlačovali poddané, představovali nečeský živel a netvořili žádné pokrokové hodnoty.⁶

Zdálo by se, že se po roce 1989 situace na poli bádání o šlechtě druhé poloviny 17. století a první poloviny 18. století musela zásadním způsobem změnit. Opak je však pravdou. Jak konstatovala ve své bilanční studii Svatava Raková, po celá devadesátá léta 20. století nedošlo k žádnému výraznému obratu ani ve výzkumu barokní doby obecně, natož pak ve výzkumu šlechtického segmentu společnosti. Dokládá to nejen počtem vydaných syntéz, monografií, edic a sborníků, ale i vědeckých studií v hlavních historických časopisech. Nakonec došla k závěru, že „*pro žádoucí odideologizování [Bílé hory a jejího dědictví] zřejmě dosud nenastal čas a historické vědomí rehabilitovaného českého státu, nejistého svým novým místem v západoevropském společenství, se s trvajícím symbolem národního ponížení nedokáže (či nechce) vyrovnat.*“⁷ Já se domnívám, že k zásadnější změně dochází – alespoň ve výzkumu dějin šlechty – teprve postupně od samého konce 20. století v souvislosti s nástupem mladé badatelské generace, která byla odchována především na historických

⁵ Z. HOJDA, „*Idola*“ barokního bádání, s. 17-18.

⁶ TAMTÉŽ, s. 18-19.

⁷ „*Co se týče knih věnovaných obecnějším otázkám života pobělohorské společnosti, proměnám hospodářské a sociální struktury či vývoji barokní mentality a náboženského citění, vychází polistopadová produkce dosti zkrátka.*“ Srov. Svatava RAKOVÁ, *Pobělohorské Temno v české historiografii 90. let: pokus o sondu do proměn historického vědomí*, ČČH 99, 2001, s. 569-588, zde s. 573. Autorka i jinde hovoří o „*neradostném trendu*“ (s. 576) či o tom, že „*hlas volajícího na poušti nebyl vyslyšen a ani ... se nezačalo systematicky pracovat na tvorbě nového pobělohorského paradigmatu.*“ (s. 577)

pracovištích v Českých Budějovicích a v Praze. O tom ovšem bude řeč až v další části tohoto pojednání.

Literatura

aneb Od čeho se především odrazit při výzkumu dějin šlechty (1650-1750)

Základními faktografickými díly k dějinám šlechty byly, jsou a budou genealogické příručky a rozsáhlé lexikony všeho vědění, protože přinášejí informace ke všem významnějším i k řadě méně významných šlechtických rodů. Problémem je, že každá doba měla poněkud jiná měřítko toho, kdo je významným rodem, jemuž by mohlo být věnováno genealogické heslo. Nejlepším takovým dílem s rozsáhlými genealogickými pasážemi, jež vzniklo v 18. století, je práce Johanna Heinricha Zedlera *Grosses vollständiges Universal-Lexicon aller Wissenschaften und Künste*, jejíchž 64 základních abecedně členěných svazků a čtyři rozšiřující díly vyšly v saských městech Halle a Lipsku v letech 1732-1754. Zedlerův lexikon vznikl v závěru zkoumaného období 1650-1750, tzn. že jeho informace o řadě šlechticů byly velmi aktuální a často i podrobné, protože řada z nich ještě žila. Na druhou stranu se ale lexikon věnoval především německy mluvícím oblastem Svaté říše římské, proto sice obsahuje hodně genealogických hesel o říšských hraběcích rodech, ovšem mnoho českých rodů nebylo povýšeno do tohoto stavu a v Zedlerově díle jim není věnováno žádné místo.

V 19. století pak vznikl další velký, tentokrát ryze biografický přehled pro Rakouskou monarchii. Jednalo se o *Biographisches Lexicon des Kaiserthums Oesterreich enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche seit 1750 bis 1850 im Kaiserstaate und in seinen Kronländern gelebt haben*. Tento lexikon, jehož autorem byl Constant von Wurzbach, měl 60 svazků, které vyšly ve Vídni v letech 1856-1891. Jeho název sice vypovídá o tom, že dílo pojednává o době vymezené lety 1750-1850, ale ve skutečnosti je u řady šlechtických genealogických hesel zvolen daleko širší záběr, takže se badatelé mohou dozvědět i informace o příslušnících rodů z barokního období. O něco později pak přímo v Čechách vznikla nejrozsáhlejší všeobecná česká encyklopedie všech dob *Ottův slovník naučný*. V letech 1888-1909 vyšlo postupně v Praze jeho 28 svazků. Jeho genealogická hesla jsou dobře zpracována především pro původní českou šlechtu; v případě šlechty, jež přišla do českých zemí v 17. a 18. století, jsou však hesla kratičká, torzovitá a někdy dokonce zcela chybí. Informace z tohoto slovníku tedy musí být vždy doplněny genealogickými pasážemi z jiných lexikonů.

Ve 20. století již nevznikly tak rozsáhlé genealogické příručky. Posledním lepším dílem, které je možné částečně využít, je *Neues allgemeines Deutsches Adels-Lexicon*, jehož devět svazků vydal v Lipsku v letech 1929-1930 Ernst Heinrich Kneschke s kolektivem spolupracovníků. Jak ale jeho název vypovídá, tento lexikon obsahuje podobně jako Zedlerův především genealogická hesla z říšského (respektive německého) prostoru. Jako klasickou příručku typu *Who is who* lze ještě někdy použít práci *Gothaisches genealogisches Taschenbuch*, jež vycházela v několika řadách (knížecí, hraběcí, baronské) každoročně od poloviny 19. téměř do poloviny 20. století; ta však jen málokdy obsahuje informace o členech šlechtických rodů z 17. a první poloviny 18. století. Současné šlechtické lexikony jsou zase nerozsáhlé, informačně chudé a někdy i faktograficky nespolehlivé.⁸

Kromě genealogických příruček je zapotřebí shromáždit též informace ze starých místopisů a dalších soupisových akcí, které se sice primárně věnovaly topografii (nejen) šlechtických památek, ale obsahovaly též celou řadu informací o jejich šlechtických majitelích a jejich předcích. Částečně je možné vycházet ze starších českých a moravských místopisů od Jaroslava Schallera, Franze Josefa Schwoye, Johanna Gottfrieda Sommera či Gregora Thomase Wolneho, kteří spatřili mnoho zámků na vlastní oči na přelomu 18. a 19. století.⁹ Velké genealogicko-topografické přehledy šlechtických hradů a zámků se ovšem podařilo provést jen pro území Čech, a tak v 19. a na počátku 20. století vydali výsledky své obří práce badatelé jako Franz Alexandr Heber a zejména August Sedláček.¹⁰ Tito badatelé přistupovali k jednotlivým šlechtickým sídlům a snažili se zrekonstruovat především jejich dějiny, které chápali jako posloupnost držitelů a jimi prováděných přestaveb. Znalosti obsažené v obou velkých dílech prvních českých kastelologů (pohřichu jsou detailnější pro středověk a počátek

⁸ Srov. Petr MAŠEK, *Modrá krev. Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích*, Praha 1999²; Jan HALADA, *Lexikon české šlechty*, Praha 1992; Jan ŽUPANIČ – Milan FIALA – František STELLNER, *Encyklopedie knížecích rodů zemí Koruny české*, Praha 2001.

⁹ Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen, 1-15*, Prag und Wien 1785-1790; Johann Gottfried SOMMER, *Das Königreich Böhmen; statistisch-topographisch dargestellt, 1-16*, Prag 1833-1849; Franz Josef SCHWOY, *Topographie von Markgraftum Mähren, 1-3*, Brünn 1793-1794; Gregor Thomas WOLNY, *Die Markgrafschaft Mähren, topographisch, statistisch und historisch geschildert, 1-6*, Brünn 1835-1842, 1846².

¹⁰ Srov. Franz Alexandr HEBER, *Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlösser 1-7*, Prag 1843-1849; August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého I-XV*, Praha 1882-1927. Z topografického a genealogického přístupu však vybočují pravidelně se objevující kulturněhistorické pasáže Sedláčkova díla. Ty se nacházejí na místech, kde autor pracoval s dosud ne příliš využívanými prameny. Srov. např. jeho výklad o švaberském stolování na zámku v Třeboni na počátku 17. století (na základě stolovacích pořádků; TAMTÉŽ III, s. 149-154), o hospodaření na pardubickém panství v první půli 17. století (TAMTÉŽ I, s. 41-43), o zámeckých interiérech na základě vlastní prohlídky i inventářů (např. TAMTÉŽ II, s. 164-157 o Častolovicích) nebo různé pokusy o postížení každodenního života osazenstva hradů, kdy pracoval s mužskou korespondencí (s rožmberskými listy pracoval TAMTÉŽ III, s. 12-20; s hradeckými a slavatovskými TAMTÉŽ, IV, s. 21-31; se slavatovskými TAMTÉŽ I, s. 103-109; s hrzánovskými TAMTÉŽ II, s. 111-115) i ženskými dopisy nebo poddanskými řády (dvě Berkovny a jejich osudy spjaté s Rychmburkem jsou popsány TAMTÉŽ I, s. 89-92; poddanské řády na Červené Řečici TAMTÉŽ IV, s. 258-263) apod.

raného novověku a informací z 17. a první poloviny 18. století obsahují daleko méně) záhy alespoň částečně doplnily kolektivní soupisové práce jako *Soupis památek uměleckých a historických*, jenž byl veden pro Čechy podle tehdejších politických okresů, a svazky *Vlastivědy moravské*.¹¹ Tato linie bádání se rozvíjí dodnes a jejími typickými zástupci jsou například encyklopedická díla Petra Vlčka, Miroslava Plačka nebo Bohumila Samka.¹²

Prvními autory z oficiálních historických kruhů, kteří se důkladněji zabývali dějinami šlechty 17. a první poloviny 18. století, byli ještě v době existence Rakouska-Uherska Anton Gindely, jenž prozkoumal otázku udělování inkolátu,¹³ a později především Josef Pekař. Jeho nejvýznamnějším počinem na tomto poli byla rozsáhlá sonda do dějin panství Kost za Černínů z Chudenic, kterou nazval *Knih o Kosti. Kus české historie* (3 díly). První díl, v němž Pekař pojednal též o barokní šlechtě na příkladě několika generací černínského rodu, vyšel poprvé již v roce 1910. Jinak se jednalo spíše o práci z hospodářských a sociálních dějin venkova.¹⁴ V souvislosti se vznikem toho díla Pekař později rozpracoval problematiku dějin vybírání daní v raném novověku, která se též částečně dotýkala šlechty.¹⁵ Je však také autorem několika dílčích příspěvků k této problematice.¹⁶

Ve druhé polovině 19. a na samém počátku 20. století se objevilo také několik autorů, kteří měli přístup ke šlechtickým archivům a kteří se z různých důvodů zabývali dějinami barokní šlechty. Nepůsobili však jako Pekař na univerzitní půdě a stáli mimo hlavní proud vývoje české historiografie. Většina z nich pracovala jako archiváři, nebo se jednalo o regionální badatele, kteří se soustředili na jeden konkrétní rod, jeho genealogii, významné zástupce a prameny z jeho archivu. Někdy dokonce vydávali drobné edice těchto pramenů. Za připomenutí stojí zejména moravský historik Christian rytíř d'Elvert a jeho úctyhodné a dnes polozapomenuté dílo o dějinách moravské šlechty.¹⁷ Velké množství jeho článků zejména genealogického zaměření bylo vydáno v sedmdesátých letech 19. století v časopisu *Notizen-Blatt*

¹¹ *Soupis památek uměleckých a historických v království Českém* (od 1897, vyšlo 51 svazků, nedokončeno); *Vlastivěda moravská*, Brno 1900-1948.

¹² Srov. Pavel VLČEK, *Encyklopedie českých zámků*, Praha 1994 (práce byla opět několikrát vydána a k dispozici je i rozšířené vydání *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, Praha 1999). Pro Moravu Miroslav PLAČEK, *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1996 a Bohumil SAMEK, *Umělecké památky Moravy a Slezska, I-II*, Praha 1994-1999.

¹³ Anton GINDELY, *Die Entwicklung des böhmischen Adels und der Inkolatsverhältnisse seit dem 16. Jahrhundert*, Prag 1886.

¹⁴ Srov. naposledy Josef PEKAŘ, *Knih o Kosti. Kus české historie*, Praha 1998⁵. Páté vydání knihy, v němž byly poprvé otištěny všechny tři díly práce (třetí díl totiž autor sám nestačil vydat a zachoval se jen v rukopise), vzbudilo velký ohlas. Naposledy se k tomu vyjádřili Jaroslav ČECHURA – Jana ČECHUROVÁ (edd.), *Josef Pekař: Příběh Knihy o Kosti*, Praha 2005.

¹⁵ TÝŽ, *České katastry 1654-1789 se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním*, Praha 1932².

¹⁶ Např. TÝŽ, *Naše šlechta a jazyk český v 18. stol.*, ČČH 20, 1915, s. 80-82.

¹⁷ K němu a jeho dílu blíže Ivo BARTEČEK, *Christian d'Elvert, spisy historicko-statistické sekce a ediční pokusy k dějinám českých zemí 17. století*, FHB 14, 1990, s. 301-327.

der historisch-statistischen Section der kais. königl. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde.¹⁸ Lichtenštejnům se v této době věnoval Jacob von Falke nebo Victor Fleischer a Ditrichštejnům zase Mathias Maria Feyfar.¹⁹ Je však nutné připomenout i práce historiků, kteří se věnovali v Čechách usazené šlechtě, zejména otce a syna stejného jména Max Dvořák (Lobkovicové, Šlikové),²⁰ Josefa Erwina Folkmanna (Kinští),²¹ Hermanna Hallwicha (Gallasové, Lesliové, Piccolominiové),²² Wenzela Hieka (Berkové z Dubé),²³ černínského archiváře Františka Tischerera (Černínové),²⁴ Adama Wolfa (Lobkovicové, Schwarzenberkové)²⁵ a některé další.²⁶

Po rozpadu Rakouska-Uherska nastal odliv zájmu o dějiny pobělohorské éry, a tudíž i o dějiny šlechty v 17. a 18. století, protože právě ona se stala jedním ze sloupů, na nichž

¹⁸ Srov. např. Christian d'ELVERT, *Die Grafen Salm-Neuburg am Inn*, Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der kais. königl. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde (dále jen NB), 1869, s. 1-5; TÝŽ, *Die Grafen von Liechtenstein-Castelcorn*, NB 1869, s. 9-13; TÝŽ, *Die Grafen von Rottal*, NB 1869, s. 17-23; TÝŽ, *Die Grafen von Magnis*, NB 1869, s. 25-31; TÝŽ, *Die Grafen Serényi*, NB 1869, s. 33-38; TÝŽ, *Die Grafen von Rogendorf*, NB 1869, s. 49-52; TÝŽ, *Die Grafen von Osteschau. Die Grafen Ottislaw von Kopenitz. Die Barthonides von Tyrann*, NB 1869, s. 85-87; TÝŽ, *Die Grafen von Ugarte*, NB 1870, s. 2-4; TÝŽ, *Die Grafen Zieletzky von Poczenitz*, NB 1870, s. 41-43; TÝŽ, *Die Grafen Ogilvy*, NB 1870, s. 49-52; TÝŽ, *Die Freiherren Pawlowsky von Pawlowitz*, NB 1870, s. 58-61; TÝŽ, *Die Freiherren Odkolek von Augezd*, NB 1870, s. 73-75; TÝŽ, *Die Grafen von Hoditz*, NB 1870, s. 81-87, 89-91; TÝŽ, *Die Freiherren von Zahradek*, NB 1870, s. 91-96; TÝŽ, *Die Fürsten Collalto*, NB 1871, s. 73-77; TÝŽ, *Die Freiherren Zwole von Goldenstein*, NB 1871, s. 65-70; TÝŽ, *Die Freiherren von Eichendorf*, NB 1871, s. 82-84; TÝŽ, *Die Freiherren Löw von Rožmítal*, NB 1871, s. 94-96; TÝŽ, *Die Grafen von Werdenberg*, NB 1876, s. 65-68; TÝŽ, *Zur Geschichte der Grafen und Freiherren Sedlnitzky von Choltitz*, NB 1874, s. 33-34; TÝŽ, *Die Freiherren Horecky von Horka*, NB 1874, s. 63-65; TÝŽ, *Die Freiherren Ržikowsky von Dobrschitz*, NB 1874, s. 73-76, 81-83; TÝŽ, *Die Peterswaldsky Freiherren von Peterswald*, NB 1875, s. 9-15; TÝŽ, *Die Freiherren von Forgatsch*, NB 1875, s. 33-35; TÝŽ, *Die Freiherren und Ritter Lipowsky von Lipowitz*, NB 1875, s. 49-50; TÝŽ, *Die Grafen Praschma von Bilkau*, NB 1875, s. 73-75, 84-88; TÝŽ, *Die Freiherren von Teufenbach und ihre Stiftung*, NB 1876, s. 73-83; TÝŽ, *Die Grafen von Nachod und Lichtenburg. Freiherren von Kolumburg*, NB 1878, s. 9-12, 17-22; TÝŽ, *Die Grafen und Herren Zampach von Pottenstein*, NB 1878, s. 41-47; TÝŽ, *Die Grafen, Freiherren und Ritter Podstatzky von Prusinowitz*, NB 1878, s. 49-54, 57-62, 65-69 a další.

¹⁹ Jacob von FALKE, *Geschichte des fürstlichen Hauses Liechtenstein I-III*, Wien 1868-1882; Victor FLEISCHER, *Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein als Bauherr und Kunstsammler (1611-1684)*, Wien – Leipzig 1910; Mathias Maria FEYFAR, *Die erlauchten Herrn auf Nikolsburg. Eine geschichtliche Studie*, Wien 1879.

²⁰ Max DVOŘÁK senior, *Geschichte des Raudnitzer Schloss-Baues 1652-1684*, Prag 1873; Max DVOŘÁK junior (Hg.), *Briefe Kaiser Leopold I. an Wenzel Euseb Herzog in Schlesien...*, in: Archiv für österreichische Geschichte 80, 1893, s. 463-508; TÝŽ, *Stručný nástin dějin panství a hraběcího rodu Šlikovského*, Jičín 1895

²¹ Josef Erwin FOLKMANN, *Die gefürstete Linie des uralten und edlen Geschlechtes Kinsky. Ein geschichtlicher Versuch*, Prag 1861.

²² Hermann HALLWICH, *Gallas*, in: Allgemeine deutsche Biographie (dále ADB) 8, Leipzig 1878, s. 320-331; TÝŽ, *Leslie*, in: ADB 18, Leipzig 1883, s. 437-444; TÝŽ, *Piccolomini*, in: ADB 26, Leipzig 1888, s. 95-103.

²³ Wenzel HIEKE, *Die Berka von Duba und ihre Besitzungen in Böhmen*, Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen 24, 1886, s. 116-155; 25, 1887, s. 51-75; 26, 1888, s. 75-107, 381-395.

²⁴ František TISCHER, *Heřman hrabě Černín z Chudenic. Obraz ze života a činnosti jeho*, Praha 1903; TÝŽ (ed.), *Dopisy Sylvie hraběnky Černínové, rozené Caretto-Millesimovy, s chotěm jejím Heřmanem hrabětem Černínem z Chudenic z let 1635-1651*, VKČSN 1908, Praha 1909.

²⁵ Adam WOLF, *Fürst Wenzel Lobkowitz, erster geheimer Rath Kaiser Leopold's I. 1609-1677*, Wien 1869; TÝŽ, *Fürst Ferdinand von Schwarzenberg. 1652-1703*, in: TÝŽ, *Geschichtliche Bilder aus Österreich*, 2, Wien 1880, s. 146-197.

²⁶ František PÍSKAČ, *Dějiny hradu Veliše a panství šlikovského. Historické pojednání*, Jičín 1898.

stála habsburská monarchie v raném novověku. Také již nevznikalo tolik genealogických prací o jednotlivých rodech jako v předchozí době, přesto právě ve třicátých letech 20. století se někteří autoři pokusili nahlížet na pobělohorskou šlechtu střízlivěji a vyváženěji. Nejvýznamnějším z nich byl Zdeněk Kalista, který se dlouhodobě zabýval barokní kulturou,²⁷ navázal na Pekařovy výzkumy a sepsal zásadní práci *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic. Zrození barokního kavalíra*.²⁸ Kromě toho vydal část korespondence Humprechta Jana Černína s císařem Leopoldem I. a s jeho matkou.²⁹ Je také autorem řady dalších knih a studií, jež se dějin barokní šlechty dotýkají.³⁰

Kromě Kalisty v této době působilo i několik dalších historiků, kteří se nadále občas věnovali dějinám pobělohorské šlechty. Na jedné straně vznikla poměrně problematická práce Jana Muka,³¹ jenž se pokoušel ne příliš vhodně zkoumat dějiny šlechty pomocí nacionalistického pohledu. Na druhou stranu však vydávali své analytické práce autoři, kteří se sice dlouhodobě zabývali spíše předbělohorskou dobou, ale někdy se věnovali i dějinám 17. a počátku 18. století. Jednalo se zejména o Františka Hrubého,³² Josefa Vítězslava Šimáka,³³ Františka Teplého³⁴ a některé další.³⁵ Výjimečně vznikaly také sborníky o dějinách některých významných rodů.³⁶

Po roce 1948 nastal na dlouhou dobu útlum zájmu historiků o dějiny šlechty celkově a obzvláště to platilo pro dějiny po třicetileté válce.³⁷ Přes čtyřicet let programového nezájmu o tuto problematiku učinilo sice své, ale přeci jen existovalo několik témat, v jejichž rámci se

²⁷ Srov. příspěvky ve sborníku Ivo NAVRÁTIL (red.), *Zdeněk Kalista a kulturní historie*, Semily 2000.

²⁸ Zdeněk KALISTA, *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic. Zrození barokního kavalíra*, Praha 1932.

²⁹ Srov. Zdeněk KALISTA (ed.), *Korespondence císaře Leopolda I. s Humprechtem Janem Černínem z Chudenic I*, Praha 1936; TÝŽ (ed.), *Korespondence Zuzany Černínové z Harasova s jejím synem Humprechtem Janem Černínem z Chudenic*, Praha 1941.

³⁰ TÝŽ, *Čechové, kteří tvořili dějiny světa*, Praha 1939, 1999²; TÝŽ, *České baroko*, Praha 1941; TÝŽ, *Úvod do politické ideologie českého baroka*, Brno 1934; TÝŽ, *Zikmund Myslík z Hyršova*, Praha 1940; TÝŽ, *Století andělů a ďáblů. Jihočeský barok*, Praha 1994; TÝŽ, *Humprecht Jan Černín jako mecenáš a podporovatel výtvarných umění v době své benátské ambasády (1660-1663)*, Památky archaeologické 36, 1928-1930, s. 53-78.

³¹ Jan MUK, *Po stopách národního vědomí české šlechty pobělohorské*, Praha 1931.

³² Hrubý se zabýval především dobou první poloviny 17. století, dějinami protestantských církví na Moravě, stavovským povstáním, jeho odrazem na Moravě, ale občas překročil i polovinu 17. století. Srov. zejména z jeho pozůstalosti vydanou práci František HRUBÝ, *Lev Vilém z Kounic, barokní kavalír*, Brno 1987.

³³ Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Kniha o Housce*, Praha 1930; TÝŽ, *Máti kapucínů*, in: Od pravěku k dnešku. Sborník prací k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře, 2, Praha 1930, s. 163-183 (pojednává o Marii Markétě Černínové provdané Valdštejské).

³⁴ Teplý se zabýval dějinami Jindřichova Hradce, a tudíž i jeho držitelů, Slavatů a Černínů. Srov. František TEPLÝ, *Dějiny města Jindřichova Hradce, I/3, Jindřichův Hradec 1935*; TÝŽ, *O nádheře vrchnostenské svatby, Československý zemědělec 15, 1933, s. 18-20*.

³⁵ Například srov. Karel TRÍSKA, *František Antonín hrabě Špork*, Praha 1938.

³⁶ Mám na mysli především *Sborník statí k sedmdesátým narozeninám Josefa knížete z Colloredo-Mannsfeldu 1866-1936*, Praha 1936.

³⁷ Tato situace bohužel platila ještě minimálně do poloviny devadesátých let 20. století. Srov. S. RAKOVÁ, *Pobělohorské Temno*, s. 569-588.

badatelé dějinami šlechty mohli zabývat. Rozvíjely se především hospodářské a správní dějiny, kde se zkoumaly zejména dějiny velkostatkového hospodářství a správy.³⁸ Velký rozmach zaznamenaly též dějiny umění; zde konkrétně šlo o dějiny šlechtických sídel, jež však byly pojímány jako dějiny děl slavných architektů, malířů a sochařů. Právě kunsthistorikové sepsali velké množství prací o barokních zámeckých stavbách, jejich stavitelích a výzdobě, včetně hlavních syntéz dějin architektury, malířství či sochařství 17. a 18. století.³⁹ Všechny zmíněné práce však většinou o podílu šlechty na chodu hospodářství či na plánování výstavby rezidencí blíže nepojednávají (zdá se, jako kdyby šlechtická sídla byla vnímána jen jako kratší či delší zastávky v životní pouti různě významných umělců) a jiné otázky si kladou jen zřídka. Výjimečné a dodnes inspirující byly v tomto ohledu před rokem 1989 pouze rozsáhlé práce Pavla Preisse *Boje s dvouhlavou saní. František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*, Jiřího Kroupy *Alchymie štěstí. Pozdní osvícenství a moravská společnost 1770-1810* a některé další drobnější studie.⁴⁰ Jen někteří současní čeští a moravští historikové umění si úskalí takto vymezeného bádání, které dodnes v tomto oboru převažuje, uvědomují a snaží se zvolit jiné úhly pohledu na problematiku.⁴¹

³⁸ K dějinám správy šlechtických velkostatků srov. například Marie ZAORALOVÁ, *Vývoj správy brtnického velkostatku a její písemnosti*, SAP 19, 1969, s. 258-301; Svatava HORÁČKOVÁ, *Správa valdštejnských statků na Mnichovohradištsku v druhé polovině 17. století*, SAP 33, 1983, s. 390-442. Dále srov. Eduard MAUR, *Geneze a specifické rysy českého pozdněfeudálního velkostatku*, AUC, Philosophica et historica 1, 1976, Studia historica 14, s. 229-258 nebo Vladimír BUDIL, *Valdštejnové na Boleslavsku. Příspěvek k dějinám velkostatku v druhé polovině 17. století*, in: Boleslavica 1968, Mladá Boleslav 1969, s. 47-69.

³⁹ Ze zásadních syntéz a monografií jmenuji alespoň tyto: Zdeněk KALISTA, *České baroko*, Praha 1941; Karl Maria SWOBODA (Hg.), *Barock in Böhmen*, München 1964; Václav RICHTER – Zdeněk KUDĚLKA, *Die Architektur des 17. und 18. Jahrhunderts in Mähren*, SPFFBU, F, 16, 1972, s. 9-130; Vlasta KRATINOVÁ (Hg.), *Barock in Mähren, Ausstellungskatalog*, Wien 1988; Heinrich Gerhard FRANZ, *Bauten und Baumeister der Barockzeit in Böhmen*, Leipzig 1962; Zdeněk KALISTA, *Česká barokní gotika a její žďárské ohnisko*, Praha 1970; Oldřich J. BLAŽÍČEK, *Umění baroku v Čechách*, Praha 1971; Viktor KOTRBA, *Česká barokní gotika*, Praha 1976; Josef VÁLKA, *Manýrismus a baroko v české kultuře 17. a 1. poloviny 18. století*, Studia Comeniana et Historica 19, 8/1978, s. 155-213; Jaromír NEUMANN, *Český barok*, Praha 1974²; *Dějiny českého výtvarného umění II/1*, Praha 1989, zejm. příspěvky Věry Naňkové a Zdeňky Kudělkové. Tato linie bádání nadále přináší své plody, jak dokumentují ve zřejmě dosud nejlepší syntéze této problematiky Ivo KRSEK – Zdeněk KUDĚLKA – Miloš STEHLÍK – Josef VÁLKA, *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1996.

⁴⁰ Srov. Pavel PREISS, *Boje s dvouhlavou saní. František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*, Praha 1981; Jiří KROUPA, *Alchymie štěstí. Pozdní osvícenství a moravská společnost 1770-1810*, Brno 1987 a TÝŽ, *Studie o feudálním pozemkovém vlastnictví v době krize nevolnického systému (Moravští Dietrichštejnové a jejich panství v tereziánské době)*, Brno 1976 (nepublikovaná disertace). Velmi inspirativní a v kontextu doby výjimečnou studií se mi jeví být Jiří KROPÁČEK, *Architekt J. B. Mathey a zámek Troja v Praze. Stavebník – umělec – pojetí díla*, AUC, Philosophica et historica 1, 1987, s. 47-101.

⁴¹ Umělečtí historikové snesli postupně obrovské množství materiálu, ale většina z nich nestačila zareagovat na metodologické inovace, které se prosazují v posledních deseti letech ve výzkumu šlechty. Lze mluvit dokonce o jisté zahledělosti do formální a stylové analýzy a metodologické sebestřednosti, která vede řadu uměleckých historiků do slepé uličky. Kapacity oboru si ovšem tuto situaci dobře uvědomují a pokouší se hledat jiné úhly pohledu; zejména se nechávají inspirovat sociální historií a jejich úsilí přináší dosud nepoznané plody. Nejvýznamnější jsou v tomto ohledu práce Petra Fidlera, Jiřího Kroupy nebo Pavla Preisse a jimi (a zahraničními historiky umění typu Petera-Michaela Hahna, Hellmuta Lorenze, Friedricha Pollerosse

Teprve v posledním desetiletí se objevil výraznější zájem o dějiny barokní šlechty i mezi samotnými historiky.⁴² Bádání pomohly nastartovat především mezinárodní konference, které uspořádal v Českém Krumlově Historický ústav Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.⁴³ Na podněty těchto symposií rychle zareagovala především mladší badatelská generace a záhy se začaly objevovat první pramenně založené studie, které po dlouhé době zásadním způsobem rozšířily obecnou znalost o dějinách šlechty 17. a 18. století.

Nejvýrazněji posunulo bádání vpřed několik autorů mladší a střední generace, u nichž je zapotřebí se blíže zastavit. Jedním z prvních, kdo se touto cestou vydal, byl pražský historik Petr Maťa. Už ve své diplomové práci (1997) překročil jako jeden z prvních mezník poloviny 17. století a pokoušel se v delším časovém horizontu postihnout vývoj fenoménu šlechtické prestiže.⁴⁴ Přepřacováním diplomové práce později vznikla rozsáhlá práce *Svět české aristokracie (1500-1700)*, která se stala vůbec prvním pokusem o syntézu dějin šlechty, jenž překročil třicetiletou válku a vzal v potaz i svět barokních urozených.⁴⁵ Maťa věnoval pozornost i řadě dílčích otázek. Zamýšlel se například nad tím, jak vymezit šlechtu z českých zemí, a došel k závěru, že tato otázka je od počátku špatně položená, protože barokní šlechtu jako celek nelze zakotvit do jedné konkrétní země.⁴⁶ Spolu s Václavem Bůžkem se pokusil nastínit klasifikaci barokní šlechty podle různých životních stylů.⁴⁷ Delší dobu se také zabývá proble-

nebo Ulricha Schütteho) se nechávají inspirovat někteří badatelé nastupující generace (Martin Krummholz, Tomáš Jeřábek, Pavel Panoch a další).

⁴² Srov. bilanční studie Václav BŮŽEK, *Šlechta raného novověku v českém dějepisectví devadesátých let*, in: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*, České Budějovice 1999 (=Opera historica 7), s. 5-28; Václav BŮŽEK, *Der Weg zur Synthese. Die Gesellschaft der böhmischen Länder 1526-1740 in der Historiographie des letzten Jahrzehnts*, in: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Společnost habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740)*, České Budějovice 2006 (=Opera historica 11), s. 5-36, zejm. s. 9-20.

⁴³ Mám zejména na mysli průkopnický sborník z konference Václav BŮŽEK (ed.), *Život na dvorech barokní šlechty (1600-1750)*, České Budějovice 1996 (=Opera historica 5), na nějž navázaly další sborníky z česko-krumlovských konferencí. Srov. V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Aristokratické rezidence*; TITÍŽ (edd.), *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*, České Budějovice 2000 (=Opera historica 8); TITÍŽ (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii* a TITÍŽ (edd.), *Společnost*.

⁴⁴ Petr MAŤA, *Aristokratická prestiž a aristokratická společnost. Česká šlechta 1500-1700*, Praha 1997 (diplomová práce obhájená na FF UK Praha); výtah byl publikován jako TÝŽ, *Aristokratisches Prestige und der böhmische Adel (1500-1700)*, FI 10, 1999, Heft 1+2, s. 43-52.

⁴⁵ Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004. Práce vzbudila rozporuplný ohlas. Na jedné straně se dočkala velkého uznání (Thomas Winkelbauer), na druhé straně velmi závažných výhrad (zejména Ivo Cerman, Jiří Pešek v ČMM 124, 2005, s. 281-296, respektive ČČH 103, 2005, s. 663-669). Některé výhrady však jsou diskutabilní a Cermanova recenze navíc obsahuje zbytečně silný negativní emotivní podtón, jenž je zaměřený proti osobě autora recenzovaného díla. Je vcelku logické, že Petr MAŤA, *Odpověď Ivo Cermanovi*, ČMM 125, 2006, s. 163-179 na tento nestandardní recenzní postup upozorňuje.

⁴⁶ P. MAŤA, *Der Adel*.

⁴⁷ Václav BŮŽEK – Petr MAŤA, *Wandlungen des Adels in Böhmen und Mähren im Zeitalter des "Absolutismus" (1620-1740)*, in: Ronald G. ASCH (Hg.), *Der europäische Adel im Ancien Régime. Von der Krise der ständischen Monarchien bis zur Revolution (ca. 1600-1789)*, Köln – Weimar – Wien 2001, s. 287-321.

matikou osobní korespondence mezi panovníkem a významnými šlechtici⁴⁸ a některými aspekty každodenního a svátečního života dvorské společnosti.⁴⁹ Nedávno se také stal spolueditorem sborníku *Die Habsburgermonarchie 1620-1740. Leistungen und Grenzen des Absolutismusparadigmas*.⁵⁰

Dalším je Ivo Cerman, mladý historik, který studoval na univerzitách v Praze a v Tübingen a jenž od akademického roku 2006-2007 působí na půdě Historického ústavu Filozofické fakulty Jihočeské univerzity. Zabývá se především dějinami šlechtické výchovy, vzdělání a socializace v širokém záběru od poloviny 17. do počátku 19. století,⁵¹ ale zajímá ho i uplatnění šlechty v rámci panovnického dvora⁵² nebo problematika pramenů osobní povahy, zejména rodinné korespondence.⁵³ O šíři jeho zájmů dobře vypovídá obsáhlá kritická recenze Mařova díla *Svět české aristokracie*.⁵⁴ Kvalitním shrnutím Cermanových znalostí a zkušeností jsou jeho dvě kvalifikační práce z roku 2006.⁵⁵

⁴⁸ Petr MAŘA – Stefan SIENELL, *Die Privatkorrespondenzen Kaiser Leopolds I.*, in: Josef PAUSER – Martin SCHEUTZ – Thomas WINKELBAUER (Hgg.), *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.-18. Jahrhundert)*. Ein exemplarisches Handbuch, Wien – München 2004, s. 838-848; Petr MAŘA, *Leopold I. a poslední Slavata. K osobní korespondenci panovníků raného novověku*, in: Ivan HLAVÁČEK – Jan HRDINA (edd.), *Facta probant homines*. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. dr. Zdeňky Hledíkové, Praha 1998, s. 245-258.

⁴⁹ Petr MAŘA, *Zrození tradice (Slavatovské vyústění rožmberského a hradeckého odkazu)*, in: Václav BŮŽEK (ed.), *Poslední páni z Hradce, České Budějovice 1998*, s. 513-552; Petr MAŘA, *Karneval v životě a myšlení raně novověké šlechty*, in: V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Slavnosti a zábavy*, s. 163-189.

⁵⁰ Petr MAŘA – Thomas WINKELBAUER (Hg.), *Die Habsburgermonarchie 1620-1740. Leistungen und Grenzen des Absolutismusparadigmas*, Stuttgart 2006. Oba editoři sepsali úvodní studii tohoto sborníku *Einleitung: Das Absolutismuskonzept, die Neubewertung der frühneuzeitlichen Monarchie und der zusammengesetzte Staat der österreichischen Habsburger im 17. und frühen 18. Jahrhundert*, in: TAMTĚŽ, s. 7-42. Sám Petr Mařa pak přispěl studii na jím dříve již diskutované téma *Landstände und Landtage in den böhmischen und österreichischen Ländern (1620-1740). Von der Niedergangsgeschichte zur Interaktionsanalyse*, in: TAMTĚŽ, s. 345-400.

⁵¹ Ivo CERMAN, *Vzdělání a socializace kancléře Rudolfa Chotka*, ČČH 101, 2003, s. 818-853; TÝŽ, *Zrození osvicenského kavalíra. (Vzdělání a cestování Jana Karla z Dietrichsteina)*, ČNM-A 173, 2004, č. 3-4, s. 157-190; TÝŽ, *Bildungsziele – Reiseziele. Die Kavaliertour im 18. Jahrhundert*, in: Martin SCHEUTZ – Wolfgang SCHMALE – Dana ŠTEFANOVÁ (Hg.), *Orte des Wissens*, Wien 2004, s. 49-78. Je také spolueditorem sborníku Ivo CERMAN – Luboš VELEK (Hg.), *Adelige Ausbildung. Die Herausforderung der Aufklärung und die Folgen*, München 2006.

⁵² Ivo CERMAN, *Pojmy "frakce", "strana" a "kabal" v komunikační praxi dvořanů Leopolda I.*, ČČH 100, 2002, s. 33-54; TÝŽ, *"Kabal", "Parthey" a "Faction" am Hofe Kaiser Leopolds I.*, in: Jan HIRSCHBIEGEL – Werner PARAVICINI (Hg.), *Der Fall des Günstlings. Hofparteien in Europa vom 13. bis zum 17. Jahrhundert*, Ostfildern 2004, s. 235-247; TÝŽ, *Raimundo Montecuccoli a „válečná strana“ na dvoře Leopolda I.*, *Historie a vojenství* 51, 2002, s. 568-603; TÝŽ, *Od klienta k občanovi? Kritika "kabal" a změna sociální imaginace tereziánských dvořanů*, in: V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii*, s. 101-120.

⁵³ Ivo CERMAN, *Empfindsame Briefe. Familienkorrespondenz der Adelligen im Ausgang des 18. Jahrhunderts*, in: V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Společnost habsburské monarchie*, s. 283-301.

⁵⁴ Ivo CERMAN, *Petr Mařa: Svět české aristokracie (1500-1700)*. Praha, *Lidové noviny* 2004, 1060 s., ČMM 124, 2005, s. 281-296. Zmíněná recenze není přes autorův úctyhodný záběh akceptovatelná. Stala se totiž nejen ostrým vyjádřením Cermanova nesouhlasu s Mařou zvoleným úhlem pohledu, ale je především plná osobních invektiv, kterých by se moderní autor měl zcela vystříhat. Naprosto nepřijatelným je pro mne zejména to, že Cerman obviňuje Mařu celkem třikrát ze záměrné demagogie!

⁵⁵ Ivo CERMAN, *Vzestup rodu Chotků. Životní styl úřednické šlechty v 18. století*, Praha 2006 (disertační práce obhájená na FF UK Praha), podle sdělení autora v tisku u nakladatelství Lidové noviny; TÝŽ,

Slibných výsledků na poli bádání o dějinách šlechty 17. a první poloviny 18. století začal v poslední době dosahovat českobudějovický historik Rostislav Smíšek, žák Václava Bůžka. Svou cestu „do hlubin duše“ barokního šlechtice započal výzkumem života hraběte Jana Adama z Questenberku a jeho dvora.⁵⁶ Nyní se věnuje problematice dvorské služby a jejího postavení v hodnotovém měřítku významných šlechticů dvora Leopolda I.⁵⁷ Na základě studia pramenů v rodinných archivech Ditrichštejnů a Schwarzenberků vydává i další analytické studie, v nichž se nechává inspirovat dějinami myšlení.⁵⁸

Systematicky se tématu snaží věnovat také Jiří Kubeš, další ze žáků jihočeského historika Václava Bůžka, který však působí od roku 2001 na Katedře historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice. Svou badatelskou dráhu započal analýzou rožmberských kuchyňských účtů z konce 16. století a k výzkumu barokní šlechty se dostal až při práci na disertaci o reprezentační funkci sídel vyšší šlechty z českých zemích.⁵⁹ Některé aspekty této problematiky (sídelní strategie Lobkoviců a Slavatů, sebereflexe šlechty ve výzdobě ústředních reprezentačních zámeckých prostor) rozvedl nedávno v dílčích studiích.⁶⁰ Kromě toho se také delší dobu zabývá šlechtickým cestováním v 17. a první polovině 18. století. Dosud největší jeho prací je kritická edice dochované části deníku Kryštofa Václava z Nostic z cesty do

Habsburgische Adel und Aufklärung. Bildungsverhalten des Wiener Hofadels im 18. Jahrhundert, Phil. Diss., Eberhard-Karls Universität zu Tübingen 2006.

⁵⁶ Rostislav SMÍŠEK, *Hrabě Jan Adam Questenberk a proměny jeho dvora v první polovině 18. století*, in: Celostátní studentská vědecká konference Historie 2000, České Budějovice 2001, s. 125-156; TÝŽ, *Jan Adam Questenberk mezi Vídní a Jaroměřicemi*, in: V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii*, s. 331-354; Rostislav SMÍŠEK, *Jan Adam z Questenberka a hmotná kultura zámku v Jaroměřicích nad Rokytinou (Příspěvek ke šlechtické reprezentaci v první polovině 18. století)*, *Západní Morava* 9, 2005, s. 50-70.

⁵⁷ Srov. jeho disertační práci Rostislav SMÍŠEK, *Císařský dvůr a „dvorská“ kariéra Dietrichsteinů a Schwarzenberků za vlády Leopolda I.*, České Budějovice 2006, kterou bude obhajovat na jaře roku 2007 na půdě Historického ústavu Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Zatím publikoval dílčí výstupy TÝŽ, „Dvorská“ kariéra očima knížete Ferdinanda ze Schwarzenberku, *JSH* 73, 2004, s. 94-120 a TÝŽ, *Deník Ferdinanda ze Schwarzenberku jako pramen historického bádání (Příspěvek k poznání mobility císařského dvora na sklonku 17. století)*, in: Jiří KUBEŠ (ed.), *Šlechtic na cestách v raném novověku. Sborník příspěvků (nejen) ze 4. adventního kulatého stolu, který se na téma „Prameny k dějinám šlechtického cestování, 1550-1800“ konal na půdě Katedry historických věd FF UPa dne 28. listopadu 2005*, Pardubice 2007 (v tisku).

⁵⁸ Rostislav SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť? Obraz Španěla v korespondenci císaře Leopolda I. s knížetem Ferdinandem z Dietrichsteina*, *ČMM* 123, 2004, s. 47-76.

⁵⁹ Srov. Jiří KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel vyšší šlechty z českých zemí (1500-1740)*, České Budějovice 2005 (disertační práce obhájená na Historickém ústavu FF JU České Budějovice).

⁶⁰ Jiří KUBEŠ, *Sídelní strategie knížat z Lobkovic ve Vídní v raném novověku (1624-1734)*, *Porta Bohemica. Sborník historických prací* 3, 2005, s. 86-119; TÝŽ, *Sídla Jana Jiřího Jáchyma hraběte Slavaty z Chlumu a Košumberka (1634/37-1689) v proměně*, *Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, Faculty of Humanities* 9, 2003, s. 55-87; TÝŽ, *Hlavní sál – sebereflexe šlechty ve výzdobě společenských místností venkovských rezidencí (na příkladě českých zemí 17. a první poloviny 18. století)*, *Česko-slovenská historická ročenka* 2005, Brno 2005, s. 31-59.

Nizozemí v roce 1705,⁶¹ vydal ale i další studie o diplomatických a kavalírských cestách⁶² a je též editorem sborníku *Šlechtic na cestách v raném novověku*.⁶³

Dosud bylo upozorněno jen na odchovance pražské a českobudějovické filozofické fakulty, ale výzkumu barokní šlechty se systematicky věnují i někteří další historikové. Jedná se především o královéhradeckého Aleše Valentu, který je znalcem finančních poměrů šlechty 18. století a zkoumá otázku častých finančních bankrotů bohatých pozemkových vlastníků té doby.⁶⁴ Je též autorem knihy *Dějiny rodu Kinských*.⁶⁵ Na Moravě a ve Slezsku se dlouhodobě problematice šlechtických dějin 17. a 18. století věnuje méně historiků, ale je nutné upozornit alespoň na řadu prací brněnského Tomáše Knoze⁶⁶ či ostravského Jiřího Brňovjáka.⁶⁷ Šlechtě na biskupském stolci v Olomouci se zase dlouhodobě věnuje Radmila Pavlíčková⁶⁸ a za

⁶¹ Jiří KUBEŠ (ed.), *Kryštof Václav z Nostic, Deník z cesty do Nizozemí v roce 1705*, Praha 2004.

⁶² Jiří KUBEŠ, *Diplomaticko-úřední cesta generálního válečného komisaře Leopolda Antonína Josefa hraběte Šlika z Pasoumu a Holiče (1663-1723) po středoněmeckých dvorech v roce 1706*, VSH 11, 2002, s. 41-84; TÝŽ, *Diplomatické cesty, kariéra a cestovní deníky v době okolo roku 1700 na příkladech cest Kryštofa Václava z Nostic a Leopolda Antonína Šlika*, in: Eva FRIMMOVÁ - Elisabeth KLECKER (edd.), *Itineraria Poseniensa. Zborník z medzinárodnej konferencie Cestopisy v Novoveku, ktorá se konala v dňoch 3. - 5. novembra 2003 v Bratislave*, Bratislava 2005, s. 134-142; Jiří KUBEŠ, *Fragmentsy písemností z kavalírské cesty hrabat z Clary-Aldringenu z roku 1727*, in: *Theatrum historiae. Sborník prací Katedry historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice 1*, 2006, s. 83-108; TÝŽ, *Rudolf Josef Colloredo z Wallsee a jeho studium v Salcburku v letech 1723-1725*, in: TÝŽ (ed.), *Šlechtic na cestách (v tisku)*; TÝŽ, *Colloredové z Wallsee a jejich pokus o integraci do prostředí panovnického dvora v habsburské monarchii (Edice instrukcí Jeronýma Colloreda o výchově jeho nejstaršího syna z let 1723-1725)*, Sborník prací východočeských archivů 11, 2007 (v tisku).

⁶³ J. KUBEŠ (ed.), *Šlechtic na cestách*.

⁶⁴ Srov. disertační práci Aleš VALENTA, *Finanční poměry české šlechty ve druhé polovině 18. století (Chlumečtí Kinští v letech 1740-1770)*, Hradec Králové 2006 a dílčí studie TÝŽ, *Finanční ztráty chlumeckého panství v důsledku slezských válek (1740-1745)*, VSH 9, 2000, s. 11-39; TÝŽ, *K finančním poměrům vrchlabských Morzinů v 18. století*, VSH 12, 2005, s. 129-140; TÝŽ, *Finanční poměry panství Litomyšl v polovině 18. století*, ČNM – řada historická 172, 2003, s. 151-166.

⁶⁵ Nejlepší pasáže práce se týkají právě dějin rodu v 17. a 18. století. Srov. Aleš VALENTA, *Dějiny rodu Kinských*, České Budějovice 2004. Vybrané téma z dějin rodu Kinských rozvíjí TÝŽ, *Z korespondence české šlechty v 18. století. Listy Štěpána Kinského bratru Františku Ferdinandovi z let 1719-1720*, SAP 56, 2006, s. 508-546.

⁶⁶ Tomáš KNOZ, *Moravská barokní šlechta*, in: TÝŽ (vyd.), *Morava v době baroka*, Brno 2004, s. 47-56; TÝŽ, *Althannové v sále předků – mezi legendou a skutečností*, in: Bohumil SAMEK (red.), *Sál předků na zámku ve Vranově nad Dyjí*, Brno 2003; TÝŽ, *Todten-Gerüßt. Dobrá smrt ctnostného šlechtice v pohřebních kázáních Dona Florentia Schillinga*, Sborník prací filozofické fakulty Brněnské univerzity. C 49, 2002, Brno 2004, s. 119-134; TÝŽ, *Ludvík Raduit a Karel Ludvík Raduit de Souches a jejich jeviševická knihovna. Úvod do problematiky*, in: Ad musealem labore. PhDr. Slavomíru Brodesserovi k šedesátým pátým narozeninám, Brno 2005, s. 57-72.

⁶⁷ Jiří BRŇOVJÁK, *Nobilitační politika císaře Karla VI. v českých zemích 1712-1740*, Ostrava 2005 (disertační práce obhájená na Filozofické fakultě Ostravské univerzity); TÝŽ, *Nobilitační spisy České dvorské kanceláře z období vlády Karla VI. (1712-1740)*, SAP 56, 2006, s. 69-111; TÝŽ, *Význam (šlechtického) vzdělávání a cestování pro nobilitaci v době vlády císaře Karla VI.*, in: J. KUBEŠ (ed.), *Šlechtic na cestách (v tisku)*.

⁶⁸ Radmila PAVLÍČKOVÁ, *Sídla olomouckých biskupů. Mecenáš a stavebník Karel z Liechtensteinu-Castelkorna 1664-1695*, Olomouc 2001; TÁŽ, *Rezidenční síť olomouckých biskupů za Karla z Liechtensteinu-Castelkorna*, Historická Olomouc 13, 2002, s. 145-159; TÁŽ, *Biskupský hrad Mírov v 17. století – aristokratické sídlo mezi pevností a letní rezidencí*, ČNM, řada historická, 170, 2001, č. 3-4, s. 43-63; TÁŽ, *Olomouc a Brno – dvě biskupské rezidence (K vlivu funkcí šlechtického sídla na ikonografický program výzdoby interiérů)*, Opuscula Historiae Artium, Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity F 46,

zmínku stojí i několik dalších pozoruhodných počínů českých⁶⁹ i moravských historiků,⁷⁰ kteří se však tématem systematicky nezabývají.

Dosud byla řeč pouze o výsledcích české historiografie, ale pro raný novověk nelze v žádném případě opomenout také nejvýznamnější díla německého, rakouského, slovenského a maďarského dějepisce. Zajímavé příspěvky však byly publikovány i v jazyce anglickém.⁷¹ Vyšší šlechta byla totiž zejména v 17. a 18. století kosmopolitním fenoménem a „kitem“ rozlehlé habsburské monarchie (Winkelbauer) a přitahoval ji nejvíce centrálně umístěný panovnický dvůr ve Vídni, a proto není možné soustředit se pouze na česky psanou literaturu, které často uniká právě tento širší celomonarchický obzor. Není náhodné, že spolu s rozkvětem zájmu o dějiny barokní šlechty v posledních deseti letech vznikla zároveň v blízkém zahraničí celá řada prací o habsburských dvorech a dvorské společnosti vůbec. Výrazný posun

2002, s. 31-44; TÁŽ, "Polská cesta" roku 1670, *Město Olomouc a biskup Karel z Liechtensteinu-Castelcornu jako hostitelé císařského dvora*, AUPO, Facultas Philosophica, Historica 29-2000, Sborník prací historických XVII, Olomouc 2000, s. 97-106.

⁶⁹ Kapitulu samu o sobě představují monumentální životopisy Pavel PREISS, *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*, Praha – Litomyšl 2003 a Vít VLNAS, *Princ Evžen Savojský. Život a sláva barokního válečníka*, Praha – Litomyšl 2001. Z dalších prací srov. Josef HRDLÍČKA, *Autobiografie Jana Nikodéma Mařana Bohdaneckého z Hodkova*, České Budějovice 2003; Claire MÁDLOVÁ, *Sebedefinice nové úřednické šlechty na příkladě rodiny Hartigů – návrat k nobilitačním listinám*, in: V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Společnost*, s. 303-320; Petr VOREL, *Šlechtická aristokracie barokní doby a její sídla ve východních Čechách*, in: V. BŮŽEK (ed.), *Život na dvorech barokní šlechty*, s. 335-364; Markéta KORYCHOVÁ, *Personální složení dvora Jana Kristiána z Eggenbergu a jeho manželky Marie Arnoštky v Českém Krumlově mezi léty 1665-1719*, JSH 69-70, 2000-2001, s. 30-51; nebo práce žáků Jiří Kubeše Marie MAREŠOVÁ, *Každodenní život barokního aristokrata Františka Václava z Trauttmansdorfu na počátku 18. století*, in: *Historie 2004. Celostátní studentská vědecká konference, Brno 6. – 7. prosince 2004*, Brno 2005, s. 68-88; Tomáš FOLTÝN, *Cestovní instrukce jako pramen k dějinám kavalírských cest (1640-1740)*, in: *Historie 2005. Celostátní studentská vědecká konference, Liberec 8. – 9. prosince 2005*, Liberec 2006, s. 74-116; TÝŽ, *Druhá kavalírská cesta a zejména římský pobyt Ferdinanda Augusta z Lobkovic (1675-1676)*, in: J. KUBEŠ (ed.), *Šlechtic na cestách* (v tisku). Dále srov. Eliška HELCLOVÁ, *Barokní pohřební slavnosti knížat z Lobkovic, vévodů Zaháňských 1628-1734. Příspěvek k problematice vnímání smrti a pohřebních přechodových rituálů v prostředí české aristokracie 17. a počátku 18. století*, diplomová práce Katedra historie PF UJEP, Ústí nad Labem 2005.

⁷⁰ Z nejzdařilejších vybírám Bronislav CHOCHOLÁČ, *Návštěvy u nejvyššího zemského komorníka. Dvůr a hosté Františka Antonína hraběte Collalta v Brně koncem 17. století*, OH 7, 1999, s. 575-595; Martin PLEVA, *Hmotná kultura moravské barokní šlechty ve světle pozůstalostních inventářů*, Acta Mus. Moraviae, Sci. soc. 85, 2000, s. 131-155; TÝŽ, *Knihovny několika moravských barokních šlechticů na základě jejich pozůstalostních inventářů*, in: Jitka RADIMSKÁ (ed.), *K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven*, České Budějovice 2000 (=Opera romanica 1), s. 145-160; Jiří SEHNAL, *Deníky Jana Jáchyma ze Žerotína. Životní styl českého šlechtice v době vrcholného baroka*, ČMM 119, 2000, s. 367-389; ze studentských prací pak stojí za jmenování Michal KONEČNÝ, *V osudu Fenixe a Faethona. Dvě moravská hrabata v období baroka*, Zpravodaj Historického klubu 16, 2005, s. 30-58 a Petra MAŠITOVÁ, *Sonda do každodennosti barokního kavalíra. (Pozůstalostní inventář Jiřího Štefana, hraběte z Vrbna a Bruntálu)*, Sborník Bruntálského muzea 2003, s. 56-75.

⁷¹ Srov. především James van HORN MELTON, *The Nobility in the Bohemian and Austrian Lands, 1620-1780*, in: H[amish] M. SCOTT (ed.), *The European Nobilities in the Seventeenth and Eighteenth Centuries*, 2, London – New York 1995, s. 110-143.

v bádání konstatují nejen nové rakouské syntézy dějin habsburské monarchie,⁷² ale i řada bilančních studií.⁷³

Na tomto místě nelze upozornit na všechny důležité práce, proto budou vybrány pouze nejvýznamnější monografie o vídeňské dvorské společnosti raného novověku z posledních deseti až patnácti let, které by žádný badatel, zabývající se dějinami šlechty 17. a první poloviny 18. století, neměl minout. Na počátku zvýšeného zájmu rakouských historiků o dějiny šlechty stál sborník *Adel im Wandel*, jenž vyšel v roce 1990.⁷⁴ Výraznější plody přinesla nová badatelská orientace až na samém sklonku století. Pozoruhodnou komparaci bourbonského a habsburského dvora v raném novověku předložil Jeroen Duindam.⁷⁵ Stefan Siennell přišel s disertací o tajné konferenci za Leopolda I., v níž se zabýval otázkou rozhodovacích mechanismů na jeho dvoře a doložil, že tento habsburský panovník nebyl žádným absolutním monarchou a že se na jeho rozhodování velkou měrou podíleli významní šlechtici jeho dvora.⁷⁶ Podobný, ale širěji založený pokus o uchopení dvora jako místa rozhodování a oboustranné různě motivované komunikace mezi panovníkem a šlechtou nabídl Mark Hengerer, který je zároveň autorem celé řady dílčích sociálně historických a historicko antropologických studií o šlechtě 17. století.⁷⁷ Podobným směrem jako Hengerer kráčí pro dobu vlády Karla VI. An-

⁷² Thomas WINKELBAUER, *Ständefreiheit und Fürstenmacht: Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter, I*, Wien 2003 (=Österreichische Geschichte, 1526-1699); Karl VOCELKA, *Glanz und Untergang der höfischen Welt. Repräsentation, Reform und Reaktion im habsburgischen Vielvölkerstaat*, Wien 2001 (=Österreichische Geschichte, 1699-1815).

⁷³ K tomu blíže Václav BŮŽEK, *Dvůr habsburských císařů v letech 1526-1740 a historiografie na prahu 21. století*, in: V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii*, s. 5-32; Markus REISENLEITNER, *Habsburgische Höfe in der Frühen Neuzeit – Entwicklungslinien und Forschungsprobleme*, in: V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Aristokratické rezidence*, s. 97-114; Karl VOCELKA, *Der Kaiserhof und der Adel aus den österreichischen Ländern (1526-1740)*, in: V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii*, s. 121-132; Géza PÁLFFY, *Der ungarische Adel und der Kaiserhof in der frühen Neuzeit (eine Skizze)*, in: V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii*, s. 133-152; V. BŮŽEK, *Der Weg zur Synthese*, s. 9-20; Katrin KELLER, *Die Gesellschaft der österreichischen Länder 1526-1740 in der Historiographie des letzten Jahrzehnts. Theorie, Methodologie, Quellen*, in: V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Společnost*, s. 37-59, zde s. 44-51; Géza PÁLFFY, *Die Gesellschaft der ungarischen Länder 1526-1740 in der Historiographie des letzten Jahrzehnts*, in: V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Společnost*, s. 61-92, zde s. 64-76; Eva KOWALSKÁ, *Spoločnosť Horného Uhorska v rokoch 1526-1740 v slovenskej historiografii posledného desaťročia. Teória, metodológia, pramene*, in: V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Společnost*, s. 93-102 a Václav BŮŽEK – Katrin KELLER – Eva KOWALSKÁ – Géza PÁLFFY, *Společnost zemí habsburské monarchie 1526-1740 v české, maďarské, rakouské a slovenské historické vědě posledního desetiletí*, ČČH 104, 2006, s. 485-526.

⁷⁴ Herbert KNITTLER (Hg.), *Adel im Wandel. Politik, Kultur, Konfession 1500-1700*, Horn 1990.

⁷⁵ Jeroen DUINDAM, *Vienna & Versailles. The Courts of Europe's Major Dynastic Rivals, 1550-1780*, Cambridge 2003; TÝŽ, *The court of the Austrian Habsburgs: locus of a composite heritage*, MRK 8, 1998, č. 2, s. 24-58.

⁷⁶ Stefan SIENELL, *Die Geheime Konferenz unter Kaiser Leopold I. Personelle Strukturen und Methoden zur politischen Entscheidungsfindung am Wiener Hof*, Frankfurt am Main u. a. 2001.

⁷⁷ Srov. Mark HENGERER, *Kaiserhof und Adel in der Mitte des 17. Jahrhunderts. Eine Kommunikationsgeschichte der Macht in der Vormoderne*, Konstanz 2004. Dále srov. TÝŽ, *Adelsintegration und Bestattungen. Adelsintegration am Kaiserhof 1620 bis 1665*, MRK 10, 2000, č. 1, s. 21-35; TÝŽ, *Zur symbolischen Dimension eines sozialen Phänomens. Adelsgräber in der Residenz (Wien im 17. Jahrhundert)*,

dreas Pečar.⁷⁸ Analýzy reprezentačních strategií Leopolda I. a jeho významných dvořanů předložili Maria Goloubeva,⁷⁹ Rowen Pons⁸⁰ a Jutta Schumann.⁸¹ Se zajímavou reflexí šlechtického (především ženského) života v rezidenční Vídni 17. století přišly Katrin Keller⁸² a Susanne Claudine Pils.⁸³ Největší znalkyní životního stylu šlechtičen raného novověku je ovšem Beatrix Bastl.⁸⁴ Nejrozsáhlejší životopis raně novověkého šlechtice (spíše plastickou fresku první poloviny 17. století) sepsal v Rakousku v posledních letech Thomas Winkelbauer.⁸⁵

Prameny

aneb Kam jít *ad fontes* při výzkumu dějin šlechty (1650-1750)

V posledních deseti letech sice došlo v České republice k výraznému posunu při výzkumu dějin barokní šlechty, ale naprostá většina relevantních pramenů stále leží nepovšimnuta v archivech a čeká na první moderní badatele, kteří by je prozkoumali a analyzovali. Bez těchto důležitých sond do pramenného materiálu nelze posunout výzkum dále a není možné potvrdit či vyvrátit některé teze, s kterými přišla objemná a diskutovaná syntéza Petra Mati *Svět české aristokracie*. Nutnost prozkoumat širší písemných pramenů a jejich výpovědní možnosti si velmi dobře uvědomují téměř všichni badatelé, proto není divu, že ve spolupráci rakous-

in: Andreas WEIGL (Hg.), *Wien im Dreißigjährigen Krieg*, Wien u. a. 2001, s. 250-352 a sborník TÝŽ (Hg.), *Macht und Memoria. Begräbniskultur europäischer Oberschichten in der Frühen Neuzeit*, Köln u. a. 2005.

⁷⁸ Andreas PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre. Der höfische Adel am Kaiserhof Karls VI. (1711-1740)*, Darmstadt 2003.

⁷⁹ Maria GOLOUBEVA, *The Glorification of Emperor Leopold I in Image, Spectacle and Text*, Mainz 2000.

⁸⁰ Rouven PONS, „*Wo der gekrönte Löw hat seinen Kayser-Sitz*“. *Herrschaftsrepräsentation am Wiener Kaiserhof zur Zeit Leopolds I.*, Egelsbach – Frankfurt am Main – München – New York 2001.

⁸¹ Jutta SCHUMANN, *Die andere Sonne. Kaiserbild und Medienstrategien im Zeitalter Leopolds I.*, Berlin 2003.

⁸² Katrin KELLER, *Hofdamen. Amtsträgerinnen im Wiener Hofstaat des 17. Jahrhunderts*, Wien 2005.

⁸³ Susanne Claudine PILS, *Schreiben über Stadt. Das Wien der Johanna Theresia Harrach 1639-1716*, Wien 2002. Srov. též TÁŽ, *Hof/Tratsch. Alltag bei Hof im ausgehenden 17. Jahrhundert*, Wiener Geschichtblätter 53, 1998, s. 77-99.

⁸⁴ Beatrix BASTL, *Tugend, Liebe, Ehre. Die adelige Frau in der Frühen Neuzeit*, Wien - Köln - Weimar 2000. Kromě toho srov. TÁŽ, *Das Österreichische Frauenzimmer. Zum Beruf der Hofdame in der Frühen Neuzeit*, in: Jan HIRSCHBIEGEL – Werner PARAVICINI (Hg.), *Das Frauenzimmer: die Frau bei Hofe in Spätmittelalter und frühen Neuzeit*, Stuttgart 2000, s. 355-375; TÁŽ – Gernot HEISS, *Hofdamen und Höflinge zur Zeit Kaiser Leopolds I. Zur Geschichte eines vergessenen Berufsstandes*, in: V. BŮŽEK (ed.), *Život na dvorech barokní šlechty*, s. 187-266.

⁸⁵ Thomas WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener: Gundaker von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters*, Wien-München 1999.

kých a českých historiků vznikla nedávno rozsáhlá pramenná příručka *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16. – 18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch*.⁸⁶

Využitelných typů pramenů je poměrně velké množství, ale v nedávné době se upřel zájem historiků zejména na prameny osobní povahy, které jsou v dnešní německé historiografii některými autory volněji označovány jako ego-dokumenty. Díky tomuto termínu se podařilo rozšířit dosud poměrně úzce vymezenou kategorii osobních pramenů (osobní korespondence,⁸⁷ deníky,⁸⁸ autobiografie⁸⁹) také o písemnosti vzešlé z procesů právní povahy, které úmyslně nebo neúmyslně odkrývaly osobnosti postav, jež byly předmětem právního jednání (především výslechy, závěti⁹⁰ nebo svatební smlouvy).⁹¹ Také autoři příspěvků v tomto sbor-

⁸⁶ Josef PAUSER – Martin SCHEUTZ – Thomas WINKELBAUER (Hg.), *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.-18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch*, Wien-München 2004. V současné době se též kolektiv autorů pod vedením Joachima Bahlckeho a Mariana Ptaka věnuje práci na repertoriu k dějinám slezské šlechty, které bude obsahovat přehled archivních pramenů, jež se dotýkají dějin slezské šlechty.

⁸⁷ V české historiografii je vydáno množství edic osobní korespondence z 16. a první poloviny 17. století. Pohled za rok 1650 je ale tristní. K dispozici jsou pouze M. DVOŘÁK junior (Hg.), *Briefe*; Z. KALISTA (ed.), *Korespondence* a Václav SCHULZ (ed.), *Korespondence hraběte Václava Jiřího Holického ze Šternberka*, Historický archiv České akademie císaře Františka Josefa I., č. 14, Praha 1898. Je proto nutné využívat také starších edic rakouských autorů. Srov. především Alfred Francis PRIBRAM – Moriz LANDWEHR von PRAGENAU (Hg.), *Privatbriefe Kaiser Leopold I. an den Grafen F. E. Pötting 1662-1673 I-II*, Wien 1903-1904 nebo Viktor von RENNEN (Hg.), *Vertrauliche Briefe des Grafen Ernst Rüdiger von Starhemberg an seinen Vetter den Grafen Gundacker von Starhemberg aus den Jahren 1682-1699*, Wien 1890. Problematika osobní korespondence císaře Leopolda I. s významnými šlechtici se těší také zájmu moderních historiků. Srov. Stefan SIENELL – Petr MAŤA, *Die Privatkorrespondenzen Kaiser Leopolds I.*, in: J. PAUSER – M. SCHEUTZ – T. WINKELBAUER (Hg.), *Quellenkunde*, s. 838-848 a připravuje se také edice Stefan SIENELL (bearb. unter Mitarbeit von Petr MAŤA und Sonja REISNER), *Die eigenhändigen Briefe Kaiser Leopolds I. an Johann Ferdinand von Portia (1657-1665)*, v tisku.

⁸⁸ Opět jsou známy deníky z 16. a první poloviny 17. století. Pro léta 1650-1750 však zatím soupis deníků neexistuje. Srov. obecně Petr MAŤA, *Nejstarší české a moravské deníky (Kultura každodenního života v raném novověku a některé nové perspektivní prameny)*, FHB 18, 1997, s. 99-120; TÝŽ, *Tagebücher*, in: J. PAUSER – M. SCHEUTZ – T. WINKELBAUER (Hg.), *Quellenkunde*, s. 767-780. Z konkrétních prací jmenuji J. SEHNAL, *Deníky*; Václav MENTBERGER (ed.), *Z deníku Jana Josefa hraběte z Vrtby*, 21. ročenka Národopisného musea Plzeňska ze rok 1939, Plzeň 1940; Rudolf KHEVENHÜLLER-METSCH – Hanns SCHLITTER (Hg.), *Aus der Zeit Maria Theresias. Tagebuch des Fürsten Johann Josef Khevenhüller-Metsch, kaiserlichen Obersthofmeisters 1742-1776*, I-VII, Wien 1907-1972 či německý deník slezského šlechtice Kryštofa Václava z Nostic v SOA Plzeň, pracoviště Klatovy, RA Nosticů, kart. 23 (1689 až 1705). Dále srov. vydané cestovní deníky nebo jejich zlomky Jiří KUBEŠ (ed.), *Kryštof Václav z Nostic, Deník z cesty do Nizozemí v roce 1705*, Praha 2004; Simona BINKOVÁ – Josef POLIŠENSKÝ (edd.), *Česká touha cestovatelská. Cestopisy, deníky a listy ze 17. století*, Praha 1989.

⁸⁹ Použitelných šlechtických „pamětí“ (přesněji označovaných jako autobiografií) pro stanovenou dobu mnoho není, protože většina pochází z první poloviny 17. století. Srov. Josef JIREČEK (ed.), *Viléma hraběte Slavaty paměti, 1-2*, Praha 1866-1868; Lýdie PETRÁŇOVÁ a kol. (edd.), *Příběhy Jindřicha Hýzrla z Chodů*, Praha 1979; Ferdinand MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta z Polžic a z Bezdrůžic od roku 1624 do roku 1648*, Praha 1897 nebo J. HRDLÍČKA, *Autobiografie*.

⁹⁰ K tomu srov. zejména edici 100 testamentů v práci Pavel KRÁL, *Mezi životem a smrtí (Testamenty české šlechty v letech 1550-1650)*, České Budějovice 2002. Jak je z názvu patrné, pro období po roce 1650 opět platí okřídlené úsloví *Hic sunt leones*.

⁹¹ Chápu termín ego-dokumenty v širším pojetí, tak jak to bylo nastíněno v práci Winfried SCHULZE, *Ego-Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte. Vorüberlegungen für die Tagung „EGO-DOKUMENTE“*, in: TÝŽ (Hg.), *Ego-Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte*, Berlin 1996, s. 11-30, zde s. 20. V rakouském prostředí nabízí užší pohled Harald TERSCH, *Österreichische Selbstzeugnisse des Spätmittelalter und der Frühen Neuzeit (1400-1650). Eine Darstellung in Einzelbeiträgen*, Wien – Köln – Weimar 1998, zejm. s. 3-24. Se širším pojetím termínu polemizuje v tom smyslu, že

níku pracovali především s prameny osobní povahy (cestovní deníky analyzovaly Kateřina Salonová, Lenka Vintrová a Eva Králíková, osobní korespondenci využila Marie Marešová), pouze Tomáš Foltýn se věnoval normativnímu pramenu (diplomatické instrukci).

Většina pramenů, jež se dají využít k zrekonstruování dějin vyšší šlechty 17. a první poloviny 18. století,⁹² se nachází v rodinných archivech, které jsou základním zdrojem informací o konkrétních šlechtických rodech. Rodinné archivy byly za minulého režimu až na několik málo výjimek soustředěny ve Státních oblastních archivech a jejich pobočkách (v Čechách), respektive v Moravském zemském archivu a v Zemském archivu v Opavě (na Moravě a ve Slezsku) podle toho, v kterém tehdejší kraji měl konkrétní rod největší majetkové zázemí. Tyto instituce opatrují většinu šlechtických fondů dodnes, protože jen výjimečně byly rodinné archivy po roce 1989 získány původními majiteli zpět (například Kolovratové a Lobkovicové). Pouze v jednom případě se stalo, že si potomci šlechty odvezli svůj rodinný archiv ze státních archivů do svých sídel. Je to případ Kolovratů, jejichž archiv – stejně jako obrazová galerie – je nyní přístupný po dohodě na restituovaném zámku v Rychnově nad Kněžnou ve východních Čechách.⁹³ Některé rodinné archivy bohužel dosud nemají zhotoveny moderní inventáře a jsou v souladu se zněním archivního zákona nepřístupné. To jsou bohužel případy velkých rodinných archivů Colloredo-Mannsfeldů, Černínů z Chudenic, Šternberků-Mander-

svým rozsahem velmi stěžuje systematický výzkum a že všechny takto chápané ego-dokumenty neobsahují sebereflexivní složku, která je pro něj základem přiřazení do kategorie. Proto doporučuje zúžit pole na autobiografické spisy v užším smyslu (TAMTĚŽ, s. 11-12). V českém prostředí shrnuli problematiku např. J. HRDLIČKA, *Autobiografie*, s. 15-22 nebo P. MAŤA, *Nejstarší české a moravské deníky*, s. 99-120.

⁹² Po vydání Obnoveného zřízení zemského Ferdinandem II. (1627 pro Čechy, respektive 1628 pro Moravu) se vyšší šlechta stala druhým stavem po duchovenstvu a titulárně se nově podle říšského způsobu rozdělila na vévody, knížata, hrabata a (svobodné) pány (Hermenegild JIREČEK (ed.), *Obnovené Právo a zřízení zemské dědičného království Českého. Verneuerte Landes Ordnung des Erb-Königreichs Böhmen (1627)*, Praha 1888, s. 38-43 (články A XXVII – A XXX)). Vévodu a knížat byla hrstka a jejich počet narůstal jen zvolna. V roce 1741 k nim patřilo v Království českém pouze 13 rodů s 28 mužskými členy (Jednalo se o Auerperky, bádenské markrabí, bavorské vévody, Ditrichštejny, Fürstenberky, Lamberky, Lichtenštejny, Lobkovic, Löwensteiny, Piccolominie, savojskou vévodkyni, Schwarzenberky a Trautsony. Srov. V. BŮŽEK – P. MAŤA, *Wandlungen*, s. 299-302, 318-319; Eila HASSENPFUG-ELZHOLZ, *Böhmen und die böhmischen Stände in der Zeit des beginnenden Zentralismus. Eine Strukturanalyse der böhmischen Adelsnation um die Mitte des 18. Jahrhunderts*, München – Wien 1982, s. 104-107 a též J. ŽUPANIČ – M. FIALA – F. STELLNER, *Encyklopedie knížecích rodů*). Nejpočetnější skupinou v rámci vyšší šlechty se stala hrabata. Přednostní postavení mezi nimi si v novém zřízení zajistili Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka (jako vladař domu hradeckého), Maxmilián z Trauttmansdorfu, Adam mladší z Valdštejna a Jaroslav Bořita z Martinic. Po jejich smrti toto privilegium mělo přecházet na jejich nejstarší mužské potomky. V roce 1741 vlastnilo půdu v Českém království celkem 130 hraběcích rodů (602 mužských příslušníků; jmenovitě je uvádí E. HASSENPFUG-ELZHOLZ, *Böhmen*, s. 108-167). Poslední titulární skupinu tvořili svobodní pánové, kteří v roce 1741 patřili k 85 rodům (263 mužských členů; TAMTĚŽ, s. 168-189). Celkově tedy patřilo na konci sledovaného období k vyšší šlechtě v Království českém 228 rodů s téměř 900 mužskými členy (TAMTĚŽ, s. 306). To znamená, že se řady vyšší šlechty od roku 1600 dále podstatně rozšířily (jen počet rodů se více jak zdvojnásobil), a to hlavně na úkor šlechty nižší (Srov. obecně Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha 2001, s. 63-64).

⁹³ Badatel musí o povolení v těchto soukromých rodinných archivech nejdříve požádat.

scheidů a některých dalších rodů. Soupis základních rodinných archivů obsahují tabulky 1 a 2.⁹⁴

Tabulka 1:

Uložení vybraných šlechtických rodinných archivů v Čechách

Uložení	Významný rodinný archiv	Jiné rodinné archivy
SOA Litoměřice, pobočka Žitenice	Lobkoviců	Hartigů
SOA Litoměřice, pobočka Děčín	Clam-Gallasů	Clary-Aldringenů
	Thun-Hohensteinů	Desfoursů
SOA Plzeň, pobočka Nepomuk	Nosticů (Rokytnice-Planá)	Stadionů
	Trauttmansdorfů (Horšovský Týn)	
	Windischgraetzů	
SOA Plzeň, pobočka Žlutice	Nosticů (Falknov)	Lažanských z Bukové
		Verdugů
SOA Praha	Chotků z Vojnína	
	Šternberků	
	Valdštejnů	
	Vrtbů	
SOA Třeboň	Buquoyů	
SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov	Eggenberků	
	Schwarzenberků	
SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec	Černínů z Chudenic	Vratislavů z Mitrovic
	pánů z Hradce	
	Slavatů z Chlumu a Košumberka	
SOA Zámorsk	Colloredo-Mannsfeldů	Bubnů z Litic
	Kinských (Chlumec nad Cidlinou)	Lesliů
	Piccolominiů	Morzinů
	Šliků	Šternberků (Častolovice)
	Šporků	
	Trauttmansdorfů (Litomyšl)	
Kolowratský zámek Rychnov nad Kněžnou	Kolovratů	
Archiv Národního muzea v Praze	Šternberků-Manderscheidů	

Ve zmíněných archivech se kromě rodinných archivů šlechty nacházejí ještě další fondy a sbírky, v nichž je uložena celá řada různých typů pramenů k dějinám šlechty 17. a první poloviny 18. století. Nejvýznamnější a nejrozsáhlejší z nich jsou velkostatkové fondy, které jsou bohaté zejména v případě panství, na nichž měli příslušníci vyšší šlechty svá nejdůležitější sídla. V takovém případě se ve velkostatkových fondech často ukrývají i prameny, jež by mohly být uloženy v rodinných archivech. Typickým příkladem takového fondu je třeba Velkostatek Smečno, v němž se nachází některé písemnosti, jež dokonce částečně nahrazují neexistující rodinný archiv pánů z Martinic, jejichž hlavní venkovskou rezidencí bylo

⁹⁴ Srov. internetovou stránku České archivní společnosti (<http://www.cesarch.cz>), kde se nacházejí také kontakty na všechny státní archivy (sekce adresář) nebo průvodce po archivních fondech v České republice (tzv. peva).

právě Smečno.⁹⁵ Podobně lze využít také velké fondy velkostatků Český Krumlov, Horšovský Týn, Jindřichův Hradec, Litomyšl, Náchod či Opočno.

Tabulka 2:

Uložení vybraných šlechtických rodinných archivů na Moravě a ve Slezsku

Uložení	Významný rodinný archiv	Jiné rodinné archivy
Moravský zemský archiv Brno	Collaltů	Berchtoldů
	Ditrichštejnů	Daunů
	Kouniců	Haugviců
		Chorynských z Ledské
		Kálnokyů
		Serényiů
		Ugartů
Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc	Lichnovských	Podstatských z Prusinovic
	Žerotínů	

Velké množství důležitých informací obsahují také fondy šlechtických centrálních správních a finančních úřadů, které byly u některých bohatých rodů vyčleněny zvláště. Obsahují zejména hodně různorodého účetního materiálu, jak dokládají fondy Ústřední správa Trauttmansdorfů, Ústřední správa Collaltů Brtnice, Ústřední správa chotkovských velkostatků Nové Dvory nebo Ústřední správa valdštejnských velkostatků.⁹⁶

Velmi významnou archivní sbírkou je Historica Třeboň (1216-1659/1696), která je uložena ve Státním oblastním archivu v Třeboni. Sestává z 252 krabic o 6335 číslech. Větší část archiválií – kterých si tolik cenil již František Palacký⁹⁷ – sice pochází ze středověku a ze 16. století, přesto se i zde nachází některé významné prameny k období po roce 1650.⁹⁸ Pro dějiny 17. a 18. století bude ovšem daleko významnější sbírka Historica Jindřichův Hradec (1294-1945/1948), ta je ale jen částečně zpracovaná a většina archiválií dosud čeká na popis

⁹⁵ Jedná se o několik listin, rukopisů, satebních smluv, závětí, výpisů z desek zemských, torzo korespondence a další materiály, které jsou uloženy v SOA Praha, Velkostatek Smečno.

⁹⁶ Srov. Gustav HOFMANN, *Ústřední správa Trauttmansdorfů 1528-1945. Inventář*, Klatovy 1978; M. JEŽKOVÁ – I. ŠTARHA, *Ústřední správa Collaltů Brtnice 1640-1949. Inventář*, Brno 1962; Jiří TYWONIAK, *Ústřední správa chotkovských velkostatků Nové Dvory, 1721-1914. Inventář*, Praha 1973; Vladimír BUDIL, *Ústřední správa valdštejnských velkostatků, 1264-1945. Inventář*, 1-5, Praha 1962. Některé tyto rozsáhlé fondy dosud nejsou moderně zpracovány, což je případ Ústřední správy černínských statků Jindřichův Hradec nebo Ústřední správy a hlavní pokladny valdštejnských velkostatků Duchcov.

⁹⁷ „Za slušné ale pokládáme netajiti zvláště výtečnosti archivu třeboňského, jehožto bohatství na důležité písemnosti všelikého druhu za květu a převahy domu rosenberského v Čechách (1393-1611) vyniká nade všecko, cokoli odjinud vůbec známo jest; za ním, co do rozmanitosti a úplnosti zpráv, zůstávají pozadu i sami archivové zemští...“ Srov. František PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě. I. Od pravěkosti až do roku 1253*, Praha 1939, s. 26.

⁹⁸ Srov. Adolf KALNÝ, *Historica Třeboň 1216-1659 (1696). I-V. Inventář*, Třeboň 1993-1997.

v moderním inventáři.⁹⁹ Překvapivě rozsáhlé a bohaté šlechtické písemnosti jsou někdy uloženy i ve sbírkách s názvem Cizí rody, jež se však stejně jako sbírky Historica nacházejí pouze ve Státním oblastním archivu v Třeboni¹⁰⁰ a v jeho jindřichohradecké pobočce. Tamější sbírka Cizí rody je sice dosud neuspořádaná, ale ukrývá mnoho velmi zajímavých archiválií z barokního období, které by si zasloužily bližší pozornost.¹⁰¹

Zájemce o dějiny barokní šlechty si ovšem nevystačí pouze s rodinnými archivy a dalšími zmíněnými archivními soubory, ale měl by též pravidelně využívat některé fondy a sbírky zemské provenience. Nejvýznamnější soubory jsou uloženy v 1. oddělení Národního archivu v Praze a jedná se především o fondy Desky zemské,¹⁰² Česká dvorská kancelář,¹⁰³ Stará manipulace¹⁰⁴ a Nová manipulace.¹⁰⁵ Podstatné informace k tématu přinášejí také Sbírka genealogická Dobřenského¹⁰⁶ a hlavně Sbírka genealogicko-heraldická Wunschwitzova, pro-

⁹⁹ Srov. E. FIALOVÁ – Karel TRÍSKA, *Historica Jindřichův Hradec. 1294-1650. Část 1. Inventář*, Jindřichův Hradec 1984.

¹⁰⁰ Tato sbírka (1262-1861) je rozdělená na část listinnou a registraturní a obsahuje významné korpusy archiválií především rožmberských a švaberských, ale nacházejí se zde i prameny k dalším rodům. Zvláště významný je soubor archiválií hrabat z Fürstenberku (1576-1727). Dále se tu nachází velké množství opisů nobilitačních listin ze 17. a 18. století. Bohužel je sbírka opět zpracována pouze částečně (necelých 7 bm) a většina archiválií čeká na zpřístupnění (16 bm). Srov. Jana NECHUTOVÁ, *Cizí rody – listiny I. 1286-1826. Inventář*, Třeboň 1962 a Tomáš ŠIMEK – Karel TRÍSKA, *Sbírka Cizí rody (registratura), Švamberkové. 1448-1630. Dílčí inventář*, Třeboň 1972.

¹⁰¹ Tato obsáhlá sbírka archiválií (téměř 10 bm, 1484-1930) vznikla sloučením pramenů, jež sice nebyly zařazeny do rodinného archivu Slavatů a později Černínů, ale nějakým způsobem se jich týkaly. Kupříkladu se zde nachází složka pramenů o Janu Adamovi Hrzánovi z Harasova a na Červeném Hrádku ze 60. – 80. let 17. století (SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, Cizí rody, sign. 548/1, kart. 22), velká kniha příjmů a výdajů pro osobní spotřebu rodiny Herbersteinů z let 1717-1723 (TAMTÉŽ, sign. 481/1, kart. 20), rozsáhlá složka o Norbertu Vincenci Libštejském z Kolovrat (TAMTÉŽ, sign. 686/14, kart. 30) a mnoho dalších dokumentů z barokní doby.

¹⁰² Původcem tohoto rozsáhlého fondu (přes 280 bm) byl v raném novověku Úřad desk zemských (do 1783) a dochovaly se zejména od roku 1541, kdy většina původních kvaternů shořela při velkém požáru Hradčan a Malé Strany. Kromě vlastních kvaternů existuje ještě sbírka deskových listin. Archivní soubor přináší informace především ke šlechtickým majetkovým transakcím, obsahuje svatební smlouvy, testaments, záznamy o dlužích, nadacích nebo o nobilitacích. Srov. Pavla BURDOVÁ, *Úřad desk zemských, SAP 36, 1986, s. 273-382 a TÁŽ, Desky zemské, 1541-1869. Inventář*, Praha 1990.

¹⁰³ Původcem fondu (přes 140 bm) byla Česká kancelář v Praze (do 1620), respektive Česká dvorská kancelář ve Vídni (1627-1748), která byla svým způsobem styčným bodem mezi monarchickou a stavovskou složkou českého státu. Proto je zde – mimo jiné – uloženo množství materiálu k dějinám šlechty, zejména k nobilitačnímu řízení, ke zřizování a spravování fideikomisů, ke sporům o dědictví apod. Srov. Karel BERÁNEK – Josef KOLLMANN, *Česká dvorská kancelář (1293) 1523-1749. Inventář*, Praha 1966.

¹⁰⁴ Stará manipulace je zřejmě nejrozsáhlejším fondem, který by žádný historik se zájmem o dějiny šlechty v 17. a 18. století neměl vynechat (přes 320 bm). Písemnosti zde uložené pocházejí z agendy České kanceláře (do 1620), České komory (do 1748) a starého českého místodržitelství (1620-1748). Jsou rozděleny do signatur dle počátečního písmene toho, koho se týkaly, a je zde možné nalézt menší či větší složku ke každému významnějšímu šlechtickému rodu. Informace, které obsahují, jsou více než různorodé. Zájemce zde může nalézt prameny k dějinám konfiskací, inventáře šlechtických sídel, dědické a poručnické záležitosti, údaje o šlechtických domech... Srov. Karel BERÁNEK – Vlasta BERÁNKOVÁ, *Stará manipulace 14. stol. – 1805, Svazek 1-5. Inventář*, Praha 1973.

¹⁰⁵ Nová manipulace je složena podobně jako Stará, obsahuje však prameny zejména z období 1650-1748. Jejím původcem jsou také staré české místodržitelství a česká komora. Není však dosud moderně zpracována.

¹⁰⁶ Původcem sbírky o rozsahu 5,7 bm byl Jan Václav Dobřenský z Dobřenic (1841-1919) a obsahuje genealogická data ke všem významným i méně významným šlechtickým rodům spjatým s českými dějinami.

tože baron Gottfried Daniel Wunschwitz žil v letech 1678-1749 a do své sbírky zahrnul celou řadu genealogických, heraldických, sfragistických i jiných informací, jež získal přímo z autopsie nebo od svých šlechtických současníků.¹⁰⁷ Z mnoha genealogických sbírek, které byly vytvořeny v 19. a 20. století, je někdy nezbytné pracovat také s poměrně rozsáhlou Genealogickou sbírkou H, jež je uložena v Archivu Národního muzea.¹⁰⁸ Z 2. oddělení Národního archivu je zase nutné zmínit především fond Fideikomisní spisy.¹⁰⁹

Pro šlechtu usazenou na Moravě je zase nutné využívat některé další fondy a sbírky, které jsou uloženy v Moravském zemském archivu v Brně. Jako první by měl být zmíněn fond A 3 Stavovské rukopisy, který obsahuje kromě desek zemských brněnské a olomoucké cúdy také protokoly ze sněmovních jednání, šlechtické matriky, seznamy povýšených šlechticů nebo kvaterny majestátů a slibů věrnosti.¹¹⁰ Velké množství různorodých genealogických údajů přinášejí archiválie ze sbírky A 12 Akta šlechtická,¹¹¹ které je záhodné doplňovat nejen

¹⁰⁷ Srov. D. ŠMERDOVÁ, *Sbírka Wunschwitz (1480) 1678-1741 (1936). Inventář*, Praha 1973 a Klára KUČEROVÁ, *Genealogické sbírky SÚA – sbírka svobodného pána Wunschwitze*, in: Marek STARÝ (ed.), *Genealogia ac heraldica Bohemica. Sborník příspěvků z odborné konference pořádané Českou genealogickou a heraldickou společností v Praze ve dnech 28.-29. 4. 2001 na zámku Nečtiny*, Praha 2002, s. 33-40; Klára KUČEROVÁ, *Pohřební štíty ve Wunschwitzově genealogické a heraldické sbírce (edice)*, *Paginae historiae* 12, SÚA Praha 2004, s. 147-209. K Wunschwitzovi blíže Valentin URFUS, *Bohumír Daniel z Wunschwitz, genealog české šlechty v první polovině 18. století (K psychosociálnímu profilu barokní šlechty)*, in: Bronislav CHOCHOLÁČ – Jiří MALÍŘ (edd.), *Poceta Janu Janákovi. Předsedovi Matice moravské, profesoru Masarykovy univerzity věnují k sedmdesátinám jeho přátelé a žáci*, Brno 2002, s. 405-412; Hedvika KUCHAROVÁ, *Knihovna Bohumíra Daniela svobodného pána Wunschwitze*, *SAP* 53, 2003, s. 195-226.

¹⁰⁸ Sbírkou je uložena v 78 kartonech a její vznik souvisí s činností archiváře Václava Schulze, který provedl v době svého působení v Archivu Národního muzea (1878-1915) zásadní reorganizaci sbírek a fondů. Tehdy vznikla také tato genealogická sbírka, která obsahuje pestrou směs listin, osobních dokladů, soudních a právních akt, císařských rozhodnutí či majetkoprávních záležitostí. Dále tu jsou otisky pečeti, vyobrazení erbů, novodobé poznámky ke šlechtické genealogii, opisy náhrobků, někdy jsou zde i celé dějiny rodu či rodové kroniky (Chanovský z Dlouhé Vsi, Švamberkové, Talmberkové, Žerotínové). Celkem je to materiál o 2670 rodinách, ale většinou se jedná o drobné složky do 10 kusů. Přesto je zde několik desítek rodin, které mají větší složky pramenů. Mezi ty nejrozsáhlejší patří Breunerové ze Stubingu, Colloredové, Černínové z Chudenic, Dejmové ze Stříteže, Donínové, Gallasové, Lichtenštejnové, Popelové z Lobkovic, Martinicové, Schafgotschové, Šlikové, Trauttmansdorfové, Valdštejnové či Voračičtí z Paběnic. Srov. Jaroslav ČECHURA (red.), *Průvodce po fondech a sbírkách Archivu Národního muzea*, Praha 1998, s. 23-24 a Marie VELHARTICKÁ, *Genealogická sbírka „H“*. *Inventář*, Praha 1971). Zájemce o dějiny Vratislavů z Mitrovic a některých dalších rodů by ovšem měl věnovat pozornosti Genealogické sbírce CH, kterou vytvořil Rudolf Konstantin Vratislav z Mitrovic (1811-1874). Srov. J. ČECHURA (red.), *Průvodce*, s. 24-25.

¹⁰⁹ Fond obsahuje celou řadu informací o fideikomisních statech české šlechty. Většina písemností sice pochází z 19. století, ale jsou zde i inventáře šlechtických sídel ze 17. a 18. století. Srov. M. STUPKOVÁ, *Fideikomisní spisy 1564-1953. Inventář*, Praha 1978.

¹¹⁰ Jedná se o fond v rozsahu přes 130 bm. Srov. Libuše URBÁNKOVÁ, *A 3 Stavovské rukopisy. 1348-1884. Inventář*, Brno 1990.

¹¹¹ Autoři práce *Průvodce po Státním archivu v Brně*, Brno 1954, s. 189 tvrdí, že se jedná o nejdůležitější genealogickou sbírku na Moravě. Obsahuje více jak 90 kartonů (12 bm) archiválií z let 1419-1851. Nejvíce pramenů se týká rodů Berků, Boskoviců, Ditrichštejnů, Haugviců, Kouniců, Lichtenštejnů, pánů z Lipé, Lobkoviců, Pernštejnů, z Roupova, Thurnů, Teufenbachů, Valdštejnů, Vrbnů a Zástřizlů. Ostatní rody jsou zde zastoupeny pouze jednotlivinami. Sbírkou je opatřena starším inventářem, který neodpovídá moderním nárokům na takovou pomůcku.

informacemi z fondu C 8 Moravské zemské právo,¹¹² ale zejména z rozsáhlého fondu C 2 Tribunál – pozůstalosti. Ten obsahuje na 300 kartonů písemností, jež se týkají především šlechtické pozůstalostní agendy z druhé poloviny 17. a první poloviny 18. století. Ukrývá se zde hlavně několik stovek inventářů moravských šlechtických sídel.¹¹³ Nejvýznamnější sbírkou rukopisů v Moravském zemském archivu je G 12 Cerroniho sbírka, v níž je možné nalézt i některé rukopisy k dějinám novověké šlechty.¹¹⁴

Pokud se badatel věnuje výchově a vzdělání šlechty v 17. a 18. století, nemůže se obejít bez archivních materiálů, které jsou uchovávány v archivech vysokých škol, jež mladí šlechtici navštěvovali. Zahraniční univerzity nyní ponechme stranou, protože ty mají většinou své matriky dávno edičně zpřístupněny. V Čechách se jedná především o Archiv Univerzity Karlovy, kde jsou uloženy nejen matriky studentů jednotlivých fakult (šlechtici navštěvovali především filozofickou a právnickou), ale i zápisy o slavnostních disputacích.¹¹⁵ Na tyto důležité okamžiky v životech kavalírů upomínají také grafické teze, které často obsahují zajímavé údaje o svých defendentech a jejich ikonografická výzdoba svědčí také o jejich ambicích. Největší sbírka grafických tezí se nachází v Národní knihovně v Praze, menší počet pak přechovává Národní galerie v Praze, Národní archiv v Praze a některé další instituce.¹¹⁶ V této souvislosti je nutné upozornit na některé další obrazové prameny, především na velké množ-

¹¹² Fond, který má 132 bm, obsahuje kupříkladu velké množství pramenů o šlechtických soudních sporech a šlechtickou sirotčí agendu z let 1636-1783. Srov. Jiří RADIMSKÝ, *Moravské zemské právo 1636-1783. Prozatímní inventární seznam*, Brno 1957.

¹¹³ Původcem fondu (dnes má přes 36 bm) byl zejména moravský Tribunál (královský úřad zemského hejtmanství, 1636-1749), obdoba starého českého místodržitelství, které ale nechávalo pozůstalostní agendu zapisovat do listinné depozice při Úřadu desk zemských. Na Moravě se tyto písemnosti dochovaly ve větším množství než v Čechách. Srov. Jiří RADIMSKÝ, *Tribunál – pozůstalosti 1636-1783, 2 svazky. Inventář*, Brno 1958; fondu využil při svých výzkumech M. PLEVA, *Hmotná kultura*.

¹¹⁴ Sbírkou obsahuje rukopisy z období 13. století – 1845. Jejím tvůrcem byl moravský patriot a spisovatel Jan Petr Cerroni (1753-1826). V první části sbírky jsou uloženy jeho vlastní historické práce (včetně několikasvazkového díla *Genealogische Geschichte ausgestorbenen und noch blühenden adeligen Geschlechter in Mähren mit vielen Stammäulen*, inv. č. 39-45), které za jeho života nemohly vyjít tiskem. Druhá část pak obsahuje středověké i novověké rukopisy, které Cerroni za svůj život získal různým způsobem (koupí, darem, opisem). Srov. Mojmir ŠVÁBENSKÝ, *G 12 Cerroniho sbírka. 13. století – 1845, I-III*, Brno 1973 (s obsáhlým úvodem v I. svazku). Dále srov. Pavlína PYŠNÁ, *Grafická sbírka Jana Petra Cerroniho a zdroje jejích akvizic*, SPFFBU (F) 53, 2004, s. 45-70.

¹¹⁵ Srov. zejména Archiv Univerzity Karlovy, M 12, *Matricula renovata continens nomina ... ab Anno 1638 usque ad 1762*; TAMTĚŽ, M 8, *Actus Facultatis Juridicae ... ab 1712 a další prameny*.

¹¹⁶ Srov. *Theses in Universitate Carolina Pragensi disputatae. /saec. XVII. et XVIII./*, Pars I-VII, Pragae 1967-1970 (faksimile 111 grafických tezí); Anna FECHTNEROVÁ, *Soupis grafických listů univerzitních tezí uložených ve Státní knihovně ČSR v Praze, 1-4*, Praha 1984 (Národní knihovna uchovává 526 tezí). Dále srov. Hana SEIFERTOVÁ, *Univerzitní teze Ferdinanda Leopolda z Martinic a její ikonografický program*, *Umění* 20, 1972, s. 276-284; Alena ALSTEROVÁ, *Pražská grafika 17. a 18. století v univerzitních tezích*, *AUC, Philosophica et historica* 1, 1987, Příspěvky k dějinám umění IV, s. 103-143.

ství mědirytin, jež zobrazují šlechtické portréty, které jsou uloženy ve Sbírce grafiky a kresby Národní galerie v Praze.¹¹⁷

Na závěr je nezbytné upozornit, že moderní badatel v oboru dějin šlechty 17. a 18. století se neobejde bez alespoň částečné znalosti důležitých archivních souborů, které jsou uloženy v zahraničí. Zejména se jedná o fondy a sbírky, jež se nacházejí v různých typech archivů v rakouské Vídni.¹¹⁸ Na tomto místě opět nelze podat jejich komplexní přehled, a proto se zmíním jen o těch nejvýznamnějších. V Rakouském státním archivu ve Vídni (Österreichisches Staatsarchiv Wien) nelze minout tři základní oddělení. Prvním je Haus-, Hof- und Staatsarchiv, které dnes sídlí na Minoritenplatz nedaleko Hofburgu a které bylo založeno jako centrální archiv rodu Habsburků Marií Terezií již v roce 1749. Obsahuje zásadní prameny k dějinám rodu, dvorských úřadů, diplomacie, zahraniční politiky a k postavení Habsburků jako císařů Svaté říše římské. Zároveň přechovává i mnoho rodinných šlechtických archivů.¹¹⁹ Pro dějiny šlechty jsou nejdůležitější archivní soubory Reichskanzlei (pro uplatnění šlechty ve službách Habsburků ve Svaté říši římské), Staatenabteilung (diplomatická korespondence podle států) a také některé Hofarchive (Obersthofmeisteramt, Obersthofmarschallamt, Zeremonialprotokoll atd.). Z významných rodinných archivů jsou zde uloženy Familienarchiv Auersperg, Familienarchiv Palm nebo Familienarchiv Grafenegg.

V oddělení Allgemeines Verwaltungsarchiv¹²⁰ (Nottendorfer Gasse) čekají na badatele další významné archivní soubory pro dějiny šlechty. Především se jedná o sbírku Adelsakten¹²¹ a z rodinných archivů nesmírně bohatý Familienarchiv Harrach, který je možné přirovnat snad jen k rozsáhlému rodinnému archivu Ditrichštejnů v Moravském zemském archivu, a dále Familienarchiv Trauttmansdorff a Paar. Třetím významným oddělením je pak Finanz- und Hofkammerarchiv,¹²² jenž je od konce roku 2006 včleněn do Allgemeines Verwaltungsarchiv a nachází se též na Nottendorfer Gasse. K dějinám šlechty v něm lze využít především

¹¹⁷ Sběrka je sice opatřena lístkovým katalogem, ale ten je veden pouze podle autorů děl. Proto zatím není jednoduché vyhledat mědirytiny konkrétního šlechtice. V současné době se ovšem pracuje na moderním katalogu.

¹¹⁸ Srov. webovou prezentaci <http://www.oesta.gv.at>. Pro vyhledání archivních souborů a orientaci v nich je pak určena stránka <http://www.archivinformationssystem.at>.

¹¹⁹ Srov. Ludwig BITTNER (Hg.), *Gesamtinventar des Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchivs*, 1-5, Wien 1936-1940 a sborník Leopold AUER – Manfred WEHDORN (Hg.), *Das Haus-, Hof- und Staatsarchiv. Geschichte – Gebäude – Bestände*, Innsbruck 2003.

¹²⁰ K tomu blíže *Inventar des Allgemeinen Archivs des Ministerium des Innern*, Wien 1909; Walter GOLDINGER, *The Allgemeines Verwaltungsarchiv*, Austrian History Yearbook 6/7, 1970/1971, s. 17-21.

¹²¹ Walter GOLDINGER, *Das ehemalige Adelsarchiv*, Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 13, 1960, s. 486-502.

¹²² Srov. starý inventář *Inventar des Archivs des k. k. Finanzministeriums*, Wien 1911 a přehled Hanns Leo MIKOLETZKY, *The Finanz- und Hofkammerarchiv*, Austrian History Yearbook 6/7, 1970/1971, s. 22-38.

dlouhé řady knih fondu Hofzhamtsbücher, jež obsahují informace o výdajích dvorské pokladny včetně výplat dvorských hodnostářů a služebníků.¹²³

Summary:

Higher Nobility from the Czech Lands between 1650-1750. An Introduction

This article should serve the students as an introduction to the research of higher nobility from the Czech lands between 1650-1750. It consists of three main parts. The first one tries to answer the question why this topic was not studied in an adequate way during 19 and 20 centuries and why there was anti-noble prejudice in the mentality of the Czech nation. The second part follows the development of the Czech historiography in the last two centuries and summarizes the main results of the research of the history of higher nobility. The last part should give the students the brief survey of concrete archival resources in the Czech Republic and it should direct them *ad fontes*.

¹²³ Srov. Jaroslav PÁNEK, *Knihy habsburské Dvorské pokladny (Hofzhamtsbücher) jako pramen k dějinám předbělohorského českého státu*, in: Ladislav SOUKUP (ed.), *Pocta Karlu Malému k 65. narozeninám*, Praha 1995, s. 173-181.